

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

František Kindl

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

**Aplikace metod kritické sociální práce při streetwork práci
s lidmi užívajícími drogy**

Bakalářská práce

Autor: František Kindl

Studijní program: B0923P240001 Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce v preventivních službách

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: František Kindl

Studium: F19BP0310

Studijní program: B0923P240001 Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce v preventivních službách

Název bakalářské práce: Aplikace metod kritické sociální práce při streetwork práci s lidmi užívajícími drogy.

Název bakalářské práce AJ: Application of critical social work principles to the streetwork with people using drugs.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá aplikací metod kritické sociální práce, a to skrze analýzu odborných publikací věnujících se metodám kritické sociální práce. Práce se věnuje popisu kritické sociální práce, a jejímu významu pro sociální práci jako profesi. Hlavním cílem bakalářské práce je zjistit jaké metody kritické sociální práce a jakým způsobem je možno je využít v rámci terénní práce s uživateli drog. Výzkumná část se zaměřuje na kvalitativní analýzu především zahraničních zdrojů věnujících se kritické teorii, a jejich následnou možnou aplikaci při práci s lidmi užívajícími rizikově drogy.

NEPUSTIL, Pavel a Markéta GEREGOVÁ. Bez podmínek: Metody psychosociální podpory pro lidi užívající drogy. Brno: Masarykova Univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9667-7. FOOK, Jan a Fiona GARDNER. Practising Critical Reflection: A Resource Handbook. Open University Press, 2007. ISBN 978 0335 221714. ADAMS, Robert, Lena DOMINELLI a Malcolm PAYNE. Critical Practice in Social Work. Palgrave Macmillan. ISBN 073337925537X.

Zadávací pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Michal Trousil, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 30.4.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

František Kindl

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucí mé práce, paní Mgr. et Mgr. Radce Janebové, Ph.D. a to zejména za její odborné vedení, cenné rady a připomínky a čas mi věnovaný při tvorbě této práce v rámci konzultací. Děkuji také mé přítelkyni, která mě po celou dobu mé práce podporovala a motivovala.

Anotace:

KINDL, František. *Aplikace metod kritické sociální práce při streetwork práci s lidmi užívajícími drogy*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 70 str. Bakalářská práce

Bakalářská práce se zabývá aplikací metod kritické sociální práce do streetwork práce s lidmi rizikově užívajícími drogy, a to skrze studium odborných publikací věnujících se metodám kritické sociální práce. Zaměřuji se také na to by bylo možné takové metody využít ve streetwork práci.

V teoretické části mé bakalářské práce se věnuji definici streetwork přístupu a jeho základním metodám a principům. Dále popisuji specifika kritické sociální práce

Výzkumná část se zaměřuje na kvalitativní studium zahraničních zdrojů věnujících se antiopresivnímu přístupu v sociální práci, a jeho následnou možnou aplikaci při práci s lidmi užívajícími rizikově drogy.

Klíčová slova

Kritická sociální práce, streetwork, partnerský přístup, zplnomocnění

Annotation:

KINDL, František. *Application of critical social work principles to the streetwork with people using drugs*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 70 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with the application of critical social work methods to outreach work with people hazardously using drugs through the study of specialized publications on critical social work methods. I also explore how such methods could be used in outreach work.

In the theoretical part of my bachelor's thesis I focus on the definition of the outreach work approach and its basic methods and principles. I also describe the specifics of critical social work.

The research part focuses on a qualitative study of foreign sources dealing with the antioppressive approach in social work, and its potential application in work with people hazardously using drugs.

Keywords:

Critical social work, outreach work, partnership, empowerment

„Antiopresivní přístup spočívá v propojení znalostí, které máme v hlavě s pocity, které máme v srdci a dovednostmi, které máme k realizaci svých ideálů nebo svých profesních aspirací.“ – Lena Dominell

Obsah:

ÚVOD	12
1. CÍL PRÁCE A NÁSTIN METODIKY ZPRACOVÁNÍ.....	13
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	15
2.1. DEFINICE SOCIÁLNÍ PRÁCE.....	15
2.2. DEFINICE STREETWORKU	16
2.3. SPECIFIKA A ZÁKLADNÍ PRINCIPY STREETWORKU JAKO METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE	16
2.3.1. <i>Nízkoprahovost</i>	17
2.3.2. <i>Harm Reduction</i>	17
2.4. METODOLOGIE STREETWORKU JAKO METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE.....	19
2.4.1. <i>Monitoring</i>	19
2.4.2. <i>Sítování</i>	22
2.4.3. <i>První kontakt</i>	23
2.4.4. <i>Další práce s klienty</i>	26
2.5. TEORETICKÁ VÝCHODISKA KRITICKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCE	27
2.5.1. <i>Vznik kritické sociální práce</i>	27
2.6. OBJEKTIVISTICKÁ A KONSTRUKTIVISTICKÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE	29
2.7. SPOLEČNÉ ZNAKY KRITICKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCE	29
2.8. ZPLNOMOCNĚNÍ.....	31
2.8.1. <i>Zplnomocnění a moc</i>	31
2.8.2. <i>Definice zplnomocnění</i>	32
2.9. SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI.....	33
3. METODICKÁ ČÁST	34
3.1. FORMULACE HLAVNÍHO CÍLE.....	34
3.2. FORMULACE DÍLČÍCH CÍLŮ	34
3.3. ZVOLENÁ VÝZKUMNÁ STRATEGIE	35
3.4. OPERACIONALIZACE DÍLČÍCH CÍLŮ DO ZKOUMATELNÉ PODOBY	37
3.5. ZDŮVODNĚNÍ VOLBY VÝZKUMNÉHO SOUBORU	39
3.6. POPIS ORGANIZACE A PRŮBĚHU ŠETŘENÍ	40
3.7. ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	40
3.8. REFLEXE RIZIK.....	40
4. VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ.....	42
4.1. ÚVOD.....	42
4.2. POPSAT SPECIFIKA METOD ANTIOPRESIVNÍHO PŘÍSTUPU V SOCIÁLNÍ PRÁCI TAK, JAK JE DEFINUJÍ JANE DALRYMPLE A BEVERLEY BURKE.....	42
4.3. NAVRHNOUT, JAK LZE VYUŽÍT PRINCIPY ANTIOPRESIVNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE PŘI MONITORINGU LOKALITY.....	43
4.4. NAVRHNOUT, JAK LZE VYUŽÍT PRINCIPY ANTIOPRESIVNÍHO PŘÍSTUPU PŘI NAVAZOVÁNÍ PRVNÍHO KONTAKTU?	43
4.5. NAVRHNOUT, JAK LZE VYUŽÍT METODY ANTIOPRESIVNÍHO PŘÍSTUPU PŘI DLOUHODOBÉ PRÁCI S KLIENTEM.	44
4.6. NAVRHNOUT, JAK LZE APLIKOVAT METODU EMPOWERMENTU PŘI STREETWORK PRÁCI.	51
4.7. POPSAT SPECIFIKA METOD ANTIOPRESIVNÍHO PŘÍSTUPU V SOCIÁLNÍ PRÁCI TAK, JAK JE DEFINUJE LENA DOMINELLI.....	54
4.8. NAVRHNOUT, JAK LZE VYUŽÍT PRINCIPY ANTIOPRESIVNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE PŘI MONITORINGU LOKALITY.....	56

4.9.	NAVRHNOUT, JAK LZE VYUŽÍT PRINCIPY ANTIOPRESIVNÍHO PŘÍSTUPU PŘI NAVAZOVÁNÍ PRVNÍHO KONTAKTU?	56
4.10.	NAVRHNOUT, JAK LZE VYUŽÍT METODY ANTIOPRESIVNÍHO PŘÍSTUPU PŘI DLOUHODOBÉ PRÁCI S KLIENTEM.	58
4.11.	NAVRHNOUT, JAK LZE APLIKOVAT METODU EMPOWERMENTU PŘI STREETWORK PRÁCI.	62
4.12.	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ	64
	ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ.....	68
	SEZNAM LITERATURY:	70

Seznam použitých zkratk s výkladem:

AOP – antiopresivní práce

IFSW – International Federation of Social Workers (Mezinárodní federace sociálních pracovníků)

IHRA – International Harm Reduction Association (Mezinárodní asociace pro harm reduction)

KSP – Kritická sociální práce

OSPOD – Odbor sociálně-právní ochrany dětí

TSP – Terénní sociální práce

Úvod

Má bakalářská práce nese název „*Aplikace metod kritické sociální práce s lidmi rizikově užívajícími drogy.*“. Má „fascinace“ kritickou teorií započala již v prvním roce studia. Po úvodních předmětech jsem se cítil poněkud sklesle, protože mainstreamový výklad sociální práce staví sociální pracovníce a pracovníky do pozice jakýchsi mediátorů mezi státem a klienty a jejich role je dle mého názoru vnímána spíše jako „uschopňovací“. To ale nebylo to, co jsem chtěl dělat. Naštěstí jsem měl možnost zúčastnit se předmětů vedených Mgr. et Mgr. Radkou Janebovou, Ph.D., které mi „otevřely oči“. Pomohly mi uvědomit si, že existuje více cest, které si může začínající profesionál zvolit, a že existují i cesty a způsoby, jak pracovat s klienty partnersky i jinde než „na papíře“. Téma kritické sociální práce mi přijde dnes aktuálnější než kdy dříve. Denně jsme svědky toho, jak je společnost stále polarizovanější a jak je členstvo různých znevýhodněných skupin stigmatizováno nebo napadáno. Kritickou sociální práci vnímám jako jeden z potencionálních způsobů, jak zaktivizovat stigmatizované jedince nebo skupiny tak, aby se mohli utkat o svá práva a své nároky s majoritní společností. Domnívám se, že hlavním cílem sociální práce je zplnomocnit „své“ klienty tak, že už pomoc sociálního pracovníka nebudou potřebovat. Kritická sociální práce disponuje škálou nástrojů, které se zaměřují právě na zplnomocnění klienta, proto považuji za důležité, aby povědomí o kritických metodách sociální práce rostlo. Dalším důvodem pro to, proč se chci v mé bakalářské práci věnovat kritické sociální práci, bylo to, že zdroje v českém jazyce jsou prakticky neexistující, chtěl jsem tak využít mé platformy a zpřístupnit alespoň nějaké poznatky o kritické sociální práci mým budoucím kolegům, kteří nemusejí nutně disponovat znalostmi angličtiny potřebné pro to, aby se s kritickou sociální prací seznámili sami.

1. Cíl práce a nástin metodiky zpracování

Hlavním cílem mé bakalářské práce je „zjistit, jaké jsou metody antiopresivní sociální práce a jakým způsobem je možno je využít v rámci streetwork práce s uživateli drog“. Tento hlavní cíl jsem následně rozpracoval do dílčích cílů. Těmito dílčími cíli jsou „popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definují Jane Dalrymple a Beverley Burke“ a „popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definuje Lena Dominelli“. Posledním dílčím cílem, který jsem vytvořil, bylo „aplikovat klíčové metody antiopresivního přístupu do jednotlivých fází streetwork práce“. Tento dílčí cíl jsem pro jeho komplexnost rozdělil na další dílčí cíle nižšího řádu, ve kterých mě zajímá, jak lze tyto metody využít v jednotlivých fázích streetwork práce. Konkrétně mě zajímá, jak lze aplikovat metody při navazování prvního kontaktu, při dlouhodobé spolupráci s klientem, při mapování lokality a jak lze pracovat s metodou empowermentu.

Těchto cílů chci dosáhnout za pomoci kvalitativního studia publikací věnujících se antiopresivnímu přístupu v kritické sociální práci. Zjištěné poznatky se následně pokusím hypoteticky aplikovat.

Jak jsem již nastínil v úvodu mé bakalářské práce, aplikačním cílem, který jsem si stanovil, je rozšíření povědomí o kritické sociální práci. Byl bych rád, kdyby má bakalářská práce mohla sloužit mým kolegům k rozvíjení jejich vlastního povědomí o kritické sociální práci.

V teoretické části mé práce se nejprve věnuji popisu toho, co je streetwork a s jakými metodami pracuje. Tyto informace pak používám v metodické části, kde se věnuji tomu, jak je hypoteticky možné využít principy antiopresivní sociální práce ve streetworku. V teoretické části mé práce se také (i když jen poměrně povrchově) věnuji kritické sociální práci a jejím principům, a to z důvodu, abych čtenáři poskytl jakýsi přehled o tom, co vlastně kritická sociální práce je a z čeho vychází.

V metodické části mé bakalářské práce se věnuji vymezení mého hlavního cíle a výzkumných cílů nižšího řádu. Popisuji také výzkumnou metodu, pro kterou jsem se v mé bakalářské práci rozhodl. Následně probíhá aplikace hlavních cílů a cílů nižšího řádu do transformační tabulky.

V poslední části mé bakalářské práce se věnuji samotnému studiu dokumentů a následné hypotetické aplikaci nabytých znalostí.

2. Teoretická část

V teoretické části mé bakalářské práce se věnuji teorii streetworku tak, jak je v současné době popsána hlavně v české literatuře. Část teoretické části je také věnována kritické sociální práci. První kapitola je věnována vymezení pojmu streetwork očima současných autorů. Následně se věnuji vymezení dvou dle mého názoru nejdůležitějším principům streetworku. Jedná se o principy nízkoprahovosti a harm reduction. V následující části se věnuji metodologii streetworku. Popisuji principy, které jsou důležité při mapování lokality a tvorbě sociální mapy. Stručně se věnuji také metodě síťování. Popisuji také, jak navázat první kontakt s klientem, jaké jsou možnosti prvního kontaktu a přidávám obecná pravidla, která někteří autoři doporučují pro navázání kontaktu s klientem. Vzhledem k tématu mé bakalářské práce vnímám jako vhodné popsat současnou teorii streetworku. Poslední kapitoly teoretické části mé bakalářské práce jsem věnoval kritické sociální práci. Zabývám se stručně historií a východisky, která umožnila kritické sociální práci vzniknout, rozdílům mezi konstruktivistickým a objektivistickým pojetím i ústředním principům, které jsou společné pro různé subteorie kritické sociální práce. V závěru se stručně věnuji zplnomocnění a moci.

2.1. Definice sociální práce

IFSW (IFSW, 2014) definuje sociální práci jako profesní a akademickou disciplínu, jež podporuje sociální změnu a rozvoj, řešení problému v mezilidských vztazích, **sociální rovnost a také posilování a zmocňování** osob, které se nacházejí v nepříznivé sociální situaci. Jako centrální principy uvádí sociální spravedlnost, lidská práva, kolektivní odpovědnost a respekt k různorodosti. Matoušek (2003:11) pak definuje sociální práci jako společenskovední disciplínu i oblast praktické činnosti, jejíž cíl je odhalovat, vysvětlovat, zmírňovat a řešit sociální problémy. Navrátil (2000:7) pak vymezuje cíl sociální práce jako podporu sociálního fungování klienta v situaci, kdy je tato potřeba buď skupinově nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Ve vymezení definic záměrně volím mainstreamové definice sociální práce tak, jak je u nás vymezili nejznámější autoři, zároveň s ní uvádím definici Mezinárodní federace sociálních pracovníků, protože tato definice má dle mého nejbliže sociální práci tak, jak jí definuje kritická teorie. Já osobně mám nejbliže k definici sociální

práce, kterou vymezila IFSW, jelikož zmocňování vnímám jako jeden z nejdůležitějších úkolů sociální práce.

2.2. Definice streetworku

Bednářová a Pelech (2003) definují streetwork jako „aktivní vyhledávací, doprovodnou a mobilní sociální práci, jež zahrnuje nízkoprahovou nabídku sociální pomoci, určenou nositelům sociálně-patologického chování a osobám žijícím rizikovým způsobem, u nichž je předpoklad, že sociální pomoc potřebují a samy ji nevyhledají“. Černá (Janoušková, 2008) se domnívá, že vymezit termín terénní sociální práce a potažmo pojem streetwork je obtížné, ačkoliv pojem streetwork odkazuje na práci na veřejném prostranství, určení TSP je dle ní mnohem širší. Kritériem pro TSP není dle Černé jen práce v přirozeném prostředí klienta, ale také určitý vztah ke klientovi, který Černá popisuje jako snahu motivovat člověka z určité cílové skupiny tak, aby se stal klientem a využíval nabízené služby. Černá se domnívá, že rozdílné používání pojmu terénní sociální práce mezi různými poskytovateli služeb, zadavateli a vzdělavateli poukazuje na to, že je pojetí terénní sociální práce v systému sociálních služeb nedostatečně sdílené. Rhodes (1999) uvádí jako hlavní cíl terénní práce vyjít vstříc cílové skupině, protože zatímco většina jiných způsobů intervence je institucionalizovaná a spoléhá na to, že si k ní klient najde cestu sám, terénní práce spočívá v aktivním vyhledávání kontaktů s cílovou skupinou mimo rámec nějaké instituce. Terénní sociální pracovník sám vyhledává jednotlivce, kteří rizikově užívají drogy, aby jim přímo v terénu poskytl informace či služby. Streetwork sociální pracovník má tak větší šanci intervenovat v počátku, ještě předtím, než dojde k rizikovějším způsobům užívání drog.

2.3. Specifika a základní principy streetworku jako metody sociální práce

Streetwork jako metoda je jedním z významných nástrojů, pomocí kterého lze předcházet sociálnímu vyloučení. Sociální exkluze zabraňuje lidem zapojit se do běžných aktivit společnosti. Lidé rizikově užívající drogy často nevyhledávají sami aktivně pomoc nebo jí přímo odmítají, a to z mnoha různých důvodů, jako je například špatná zkušenost s represivními složkami a úředníky, neznalost služeb či například to, že látková závislost je v naší společnosti silně stigmatizovaná (Hloušek, 2007).

Streetwork je díky svým principům, postupům a východiskům vhodnou metodou pro klienty, kteří jsou z výše zmíněných či jiných důvodů mimo dosah institucionálních služeb. V následujících podkapitolách bych se rád na tyto principy zaměřil.

2.3.1. Nízkoprahovost

Podstatou principu nízkoprahovosti je uvědomění si, že ne každý člověk aktivně sám vyhledá pomoc. Kromě důvodů zmíněných výše mohou být překážkou v používání služeb i podmínky služeb (například nutnost uvést své jméno nebo se objednat předem). Ve snaze vyjít těmto klientům vstříc je snižován práh služeb tak, aby se nejvyšší možnou mírou zvýšila dostupnost pro marginalizované skupiny. Tyto snahy vedly k rozvoji nízkoprahových center, zkušenosti z nízkoprahových center pak vedly k poznání, že pro řadu klientů je návštěva nízkoprahového centra nedosažitelná. To vedlo k rozvoji metody streetwork, která práh nadále snižuje tak, aby byla služba dostupná pro co největší spektrum klientů.

Jiní autoři (Klíma, Jedlička, 2009:14) popisují tyto významné aspekty, které jsou pro nízkoprahové služby charakteristické:

Služba musí být dostupná (lokalitou, samotným fyzickým přístupem), citlivá k roli „klienta“, respektující proces, kdy se náhodný návštěvník zprvu stává jen „pasivním pasažérem“ a až později aktivním klientem. Klient či zájemce o službu musí mít možnost se nezávazně orientovat v nabídce služeb, pracovník by mu měl nabídnout možnost otevřené diskuze a následně projevení vlastní volby. Nízkoprahová zařízení by také měla respektovat životní obtíže tak, jak je klient cítí a sděluje a respektovat i to, že o některých věcech klient mluvit nechce. Bezpečí klienta by mělo zajišťovat to, že je služba poskytována anonymně.

2.3.2. Harm Reduction

Mezinárodní asociace pro harm reduction (IHRA) popisuje harm reduction jako „koncepte, programy a činnosti směřující primárně k minimalizaci nepříznivých zdravotních, sociálních a ekonomických dopadů užívání legálních a nelegálních psychoaktivních látek, aniž by nutně docházelo k snižování jejich spotřeby“. (IHRA. 2010)

Hlavním cílem harm reduction je minimalizovat (a v ideálním případě eliminovat) celkovou míru spotřeby návykových látek jedincem. Harm reduction vychází z pragmatického předpokladu, že lidé budou drogy konzumovat vždy, i když existují intenzivní snahy jim v tom zabránit. Přístup harm reduction operuje s tím, že mnoho lidí, kteří užívají rizikově drogy, není v současnosti ochotno či schopno s užíváním drog přestat, proto je potřeba poskytnout lidem rizikově užívajícím drogy možnosti, jak snížit rizika vyplývající z užívání drog a eliminovat újmu, kterou by tak tyto lidé mohli způsobit sobě či druhým.

Harm Reduction si zakládá na řadě zásad, ve kterých jsou koncepce a programy ukotveny. Hunt (1996, dle CCSA) uvádí tyto (volně přeloženo):

Harm Reduction je **pragmatický**. Harm Reduction akceptuje, že určité užívání látek pozměňujících vědomí je běžnou součástí lidské zkušenosti. Uznává, že užívání drog sebou sice nese určitá rizika, ale zároveň přináší uživateli určité benefity, se kterými je třeba počítat, má-li být chování lidí užívajících drogy pochopeno. Z pohledu komunity může být omezení a zmírnění rizik plynoucích z užívání drog pragmatictější nebo schůdnější variantou než snaha o úplné odstranění užívání drog. Pro Harm Reduction je dále zásadní respektování **humanistických hodnot**. Rozhodnutí člověka užívat drogy je bráno jako fakt. To neznamená, že člověk užívání drog schvaluje. Nevynáší se morální soudy, které by užívání drog buď zatracovaly nebo podporovaly, a to bez ohledu na míru užívání nebo způsob příjmu. Respektuje se důstojnost a práva člověka užívajícího drogy. Harm reduction se **zaměřuje na rizika**. Skutečnost nebo rozsah užívání drog člověkem je druhořadá ve srovnání s riziky, které z užívání drog vyplývají. Řešená rizika mohou souviset se zdravotními, ekonomickými a mnoha dalšími faktory, které ovlivňují jednotlivce, komunity a společnost jako celek. Proto je prvořadě snížit negativní důsledky užívání drog pro člověka užívajícího drogy a pro ostatní, na rozdíl od zaměření se na snížení samotného užívání drog. Harm reduction nevyklučuje, ale ani nepředpokládá dlouhodobý léčebný cíl, kterým je abstinence. V některých případech může být snížení míry užívání jednou z neúčinnějších forem harm reduction. V jiných případech může být účinnější změna způsobu užívání. Harm reduction **vyvažuje náklady a přínosy**. Provádí se určitý pragmatický proces identifikace, měření a hodnocení relativní důležitosti problémů souvisejících s drogami, s nimi spojených rizik a nákladů/benefitů intervence s cílem zaměřit zdroje na prioritní problémy. Rámec analýzy přesahuje bezprostřední zájmy uživatelů a

zahrnuje širší zájmy komunity a společnosti. Díky tomuto racionálnímu přístupu se přístupy harm reduction teoreticky hodí pro hodnocení dopadů ve srovnání s jinou nebo žádnou intervencí. V praxi jsou však taková hodnocení komplikovaná kvůli množství proměnných, které je třeba zkoumat v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. Harm reduction **považuje za prioritu bezprostřední cíle**. Většina harm reduction programů má hierarchii cílů, přičemž bezprostřední zaměření je na aktivní zapojení jednotlivců, cílových skupin a komunit do řešení jejich nejnaléhavějších potřeb. Dosažení nejbližších a nejreálnějších cílů je obvykle považováno za první kroky k bezrizikovému užívání, případně k abstinenci.

Hunt, Ashton a Single (Lenton, 1996) navrhuji, že koncepce a programy mohou být považovány za harm reduction, pokud jsou splněny následující podmínky. Primárním cílem je snížit rizika spojená s užíváním drog, spíše než spotřebu drog jako takovou. Tam, kde jsou zavedeny strategie zaměřené na abstinenci, jsou také zavedeny strategie na snížení škod pro ty, kteří v užívání drog pokračují. Jsou zavedeny strategie, které prokazují, že na základě bilance pravděpodobnosti pravděpodobně dojde k čistému snížení škod souvisejících s drogami.

2.4. Metodologie streetworku jako metody sociální práce

V této kapitole jsem se zaměřil na popis streetworku jako metody sociální práce, tak jak jí zpracovávají současní autoři. Věřím, že zpracování těchto metod mi pomůže podrobněji pochopit, jak metody streetworku fungují tak, abych mohl ve výzkumné části mé bakalářské práce lépe pracovat s hypotetickou aplikací.

2.4.1. Monitoring

Pojmem monitoring se dle Bednářové (1999) rozumí výběr lokace pro samotné provádění terénní sociální práce a její následné zmapování. Tento výběr sice jistou mírou závisí na osobním uvážení streetworkera, které plyne z jeho znalosti lokality, ale často je lokalita zadána společenskou potřebou řešit problém na konkrétním místě. V takovém případě pak konkrétní lokalitu přiřadí streetworkerovi jeho zaměstnavatel. (tamtéž).

Po zvolení konkrétní lokality (nebo po jejím přidělení) nastává samotná fáze monitorování lokality. Streetworker při samotném monitorování bere v úvahu určité vlastnosti lokality, ve které se rozhodl působit. Bednářová a Pelech (1999) uvádí tři skutečnosti, které streetworker zpracovává, jedná se o:

Charakter lokality – Zde streetworker zjišťuje velikost lokality, ve které bude působit, její občanské vybavení, o jaký typ zástavby se jedná, může se jednat například o sídliště, park, herny, nádraží a jiné dopravní uzly, nebo rockové kluby, nebo to, jaká je v dané lokalitě možnost kulturního či společenského vyžití.

Demografické podmínky – Zde streetworker zjišťuje počet obyvatel dané lokality, jaká je věková struktura obyvatel, jaká je v lokalitě zaměstnanost a podobně.

V neposlední řadě streetworker zjišťuje, v jakých podmínkách, a na jakých místech v dané lokalitě dohází k setkávání členů cílové skupiny. Ačkoliv se velká část monitoringu provádí v samotném počátku streetwork práce v dané lokalitě, počátečním monitorováním práce streetworkera na monitoringu nekončí. Tím, jak streetworker působí v lokalitě, odhaluje postupem času vztahy a vazby jednotlivých členů komunity (kdo je s kým příbuzný, kdo se s kým baví a kdo se s kým nebaví, kdo ke komu chodí a podobně). Tyto informace jsou důležité, ale nelze je zjistit tak snadno, jako informace uvedené výše. Pro to, aby se streetworker tyto informace dozvěděl, je důležité, aby měl v lokalitě, ve které působí, navázané určité vztahy a aby mezi ním a klienty (a obyvateli lokality) byla vybudovaná určitá důvěra. Navázání takových vztahů pak může vést k poskytnutí informací. Streetworker ale musí mít vždy na paměti, že informace, které pocházejí od několika málo představitelů cílové komunity mohou být jednostranné, zkreslené či zavádějící. Tyto získané informace by si měl streetworker pečlivě poznamenat a zapamatovat, protože mu dobré znalosti o lokalitě a lidech, které se v dané lokalitě vyskytují, mohou pomoci při navazování kontaktů s budoucími uživateli, jelikož znalost a orientace budí u klientů důvěru. Jednou z technik pro zpracování a zapamatování takových informací je tvorba **sociální mapy** (Jabůrková, 2008).

Cíle, které streetworker tvorbou sociální mapy sleduje, jsou dva: (Jabůrková, 2008) Získat informace o lokalitě a komunitě, ve které se bude streetworker pravděpodobně vyskytovat, a získat informace o institucích, které mohou být užitečné při výkonu streetwork sociální práce.

Při samotné tvorbě sociální mapy má streetworker dvě možnosti, jak může sociální mapu vytvořit. Jednou z nich je **obecná mapa**, ta zahrnuje informace o celkové situaci lokality a komunity. Druhou možností je **specifická mapa**, ta se zabývá speciálním tématem nebo skupinou (tamtéž).

Jabůrková (2008) popisuje, jaké informace musí streetworker posbírat k vytvoření mapy. Důležité je znát **historii dané lokality a komunity**. Dále by měl streetworker znát **demografické údaje o lokalitě**, z nichž získává všeobecná fakta o lidech, kteří v dané lokalitě žijí. Patří mezi ně to, kolik lidí v dané lokalitě žije, věková demografie lidí v dané lokalitě, rozložení mužů a žen v komunitě, etnické složení obyvatel lokality, informace o zaměstnanosti obyvatel lokality, jejich vzdělání a náboženství, v neposlední řadě se streetworker snaží zjistit zdravotní stav obyvatel v komunitě. Streetworker se dále zaměřuje na samotnou **infrastrukturu v lokalitě**. Streetworker sbírá informace tom, kolik domů se v lokalitě nachází, jak jsou vybaveny, sbírá informace o dostupnosti vody a elektřiny, o stavu kanalizace a podobně. Dále streetworker zjišťuje, jaká je v lokalitě občanská vybavenost (jaký je počet obchodů v lokalitě a jaké typy obchodů se zde nachází). Streetworker zjišťuje, v jakém stavu jsou cesty v lokalitě, jaké jsou možnosti nakládání s odpady, jakou má lokalita dopravní obslužnost a podobně. Důležitým prvkem je také zjišťování informací **o neformálních sociálních strukturách** v lokalitě. Zejména to, jaké druhy skupin se v dané lokalitě vyskytují, sem patří zjišťování informací o tom, jaké jsou struktury rodin, jaká je jejich velikost, jak jsou neformálně či formálně organizovány, jaké jsou v lokalitě mezilidské a sousedské vztahy a podobně. Streetworker také zjišťuje, kde se jednotlivé skupiny setkávají a jakým **životním stylem obyvatelé žijí**. To znamená, jak lidé žijící v dané lokalitě nahlíží na svou situaci, jaké mají problémy, jaká jsou jejich přání. Dále zjišťuje, jaké mají lidé v komunitě potřeby, jaké mají schopnosti a podobně. Při tvorbě mapy je důležité zjistit, jaké **instituce** se v lokalitě nacházejí. Streetworker se snaží zjistit, jaké jsou v dané lokalitě školky, školy, knihovny, komunitní centra, nízkoprahové kluby, organizace věnující se sociální práci a podobně. Zaměřuje se především na aktivity a služby, které instituce poskytují, pro koho jsou určeny, kde se tyto instituce vyskytují či jaká je jejich otevírací doba. Tyto informace mohou pracovníkovi pomoci se sítováním.

2.4.2. Síťování

Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce (2007:47) popisuje síťování jako „postup vytváření a udržení propojení a spolupráce organizací a institucí, které přicházejí do styku s uživateli terénní sociální služby“. Za sociální síť se považuje spojení osob, organizací a subjektů, které mohou pomoci s plněním cílů terénní sociální práce. Vytvoření sociální sítě je prospěšné pro klienty terénní sociální služby, protože jim umožňuje získat snadněji přístup k různým zdrojům. Mezi hlavní výhody síťování patří: rychlost a flexibilita; sdílení zdrojů informací a kontaktů mezi subjekty, které jsou mezi sebou propojeny; propojení lidí a subjektů na různých úrovních od formálních či neformálních institucí po laiky a profesionály. Síťování také usnadňuje pohyb ve formálních systémech a přispívá ke vzniku alternativních řešení, protože v sítích se mohou rodit nové myšlenky. Síťování také zlepšuje propojení jednotlivých služeb a institucí v lokalitě, což je dáno vzájemnou spoluprací a komunikací poskytovatelů služeb. Síťování je užitečné i v tom, že může pomoci předcházet duplicitní práci.

Pokud chce streetworker vytvořit síť v lokalitě, ve které působí, je třeba, aby podnikl následující kroky: (Metodická,2007)

- a) Zmapovat aktuální stav poskytovaných služeb, organizací a institucí v regionu dané lokality se zaměřením na cílovou skupinu, které se streetworker věnuje. Skvěle pro tuto činnost poslouží Registr poskytovatelů sociálních služeb, který je veřejně dostupný na webové adrese <http://iregistr.mpsv.cz>. V této fázi je vhodné, aby se streetworker zaměřil na získávání informací o nabídce služeb cílové skupině, na kterou daná organizace cílí, i na postupy a kritéria služby pro přijetí klienta.
- b) Kontaktovat zástupce jednotlivých organizací. Je vhodné zástupce nejprve oslovit písemně a následně si sjednat osobní schůzku. Pro zlepšení vzájemné spolupráce je dobré se s kontaktní osobou, na kterou se bude streetworker v případě potřeby obracet, osobně seznámit. Hned na počátku spolupráce je žádané, aby si obě strany navzájem vyjasnily své role, kompetence a pravidla vzájemné spolupráce, aby předešly případným nedorozuměním. Po navázání spolupráce je třeba vytvořit databázi organizací.
- c) Třetím krokem je aktivní spolupráce s oslovenými organizacemi a průběžné obnovování kontaktů v databázi.

Členy v sociální síti nemusí být vždy jen poskytovatelé sociálních služeb, naopak je žádoucí, aby v síti působili i partneři mimo oblast sociálních služeb (školy, orgány veřejné správy, podnikatelské subjekty...).

2.4.3. První kontakt

Bednářová a Pelech (2003) uvádějí, že je první kontakt nejkritičtější bodem z činností, které streetworker vykonává, protože to, jak první kontakt dopadne, často určuje, jak a jestli se bude další práce s klientem vyvíjet. Pokud je první kontakt pozitivní, obvykle následuje pozitivní interakce. Pokud je kontakt navázán problematicky, je možné, že se v následující spolupráci objeví závažné překážky (například nedůvěra klienta vůči streetworkerovi). (Pavlísková, 2008) Při prvním kontaktu by měl streetworker dodržovat obecná pravidla. Jednou z takových zásad je jasně říct již při prvním kontaktu, že je streetworker sociální pracovník. Podle příručky Zavádění standardů sociálních služeb do praxe by měl každý klient znát obsah poskytované služby a toho, kdo službu poskytuje, ačkoliv může být pro streetworkera sdělení této skutečnosti náročné a je spojené s určitým rizikem odmítnutí služeb. Byla by chyba domnívat se, že se klientovi zavděčí tím, že mu svou roli zamlčí. Při prvním kontaktu je důležité, aby streetworker předal klientovi tyto informace: své jméno a roli, kterou v organizaci zastává, provozní a kontaktní časy pracovníka v dané lokalitě a místa, kde je možné pracovníka zastihnout. Dále je důležité, aby potenciální klient měl k dispozici kontakt (standardem je dle mé zkušenosti telefonní číslo na pracovníka). Já jsem zastáncem větší diverzifikace možností kontaktu. Například přes různé sociální sítě (Facebook, Instagram, TikTok) či přes komunikační software (WhatsApp, Messenger, Discord). Rozmanité množství možnosti kontaktu dle mého názoru snižuje práh služby, protože zanechání pouze jednoho typu kontaktu může vést z objektivních i subjektivních důvodů k rozhodnutí pracovníka nekontaktovat. (Zimmermannová, 2009) Pavlísková (2008) dále uvádí tato pravidla. **Vstřícnost** – být vstřícný vyžaduje prostou základní lidskou slušnost. Jabůrková (2008) popisuje vstřícnost jako snahu streetworkera reagovat na každou klientovu otázku a přívětivě a srozumitelně odpovídat. Pokud z nějakého důvodu nemůže streetworker klientovu zakázku naplnit, je třeba, aby mu klidně a jasně vysvětlil, proč ji naplnit nemůže, případně nabídl klientovi jiné možnosti řešení. Pro dobrou komunikaci s potenciálním klientem by si měl být pracovník **vědom svého služebního postavení**. To znamená, že si streetworker uvědomuje, že on je tu kvůli potencionálnímu klientovi, ne naopak, a respektuje to. Jabůrková (2008) doplňuje potřebu znát a mít vyjasněné své pracovní

kompetence a svoji náplň práce. Pracovník by měl **soustavně objasňovat vlastní pozici**, aby bylo zřejmé proč a co dělá. Dále by měl **přebírat starost jen tam, kde je to nezbytně nutné** – Jabůrková (2008) tuto zásadu popisuje jako schopnost rozlišit mezi tím, kdy klient přichází se zakázkou a kdy si přišel „jen“ popovídat a sdělit tím, jak se svojí situací pracuje. Domnívám se, že zde je třeba si uvědomit, že z principu nízkoprahové služby se pohybujeme v kontextu pomoci (tzn. dáváme klientovi to, o co žádal). Pokud nám klient přišel říct, jak se svou situací pracuje a my mu začneme nabízet řešení, dostáváme se do kontextu kontroly.

K samotnému prvnímu kontaktu může dojít několika způsoby. Bednářová a Pelech (2003) popisují tři různé způsoby prvního kontaktu. **Aktivní** – zde streetworker aktivně oslovuje členy skupiny, tento způsob kontaktu je důležité spojit s nabídkou. Hrdina a Korčíšová (2003) popisují tento druh kontaktu jako „studený kontakt“, dodávají, že je třeba cítit se bezpečně, prostě přijít a oslovit skupinu. Podle autorů je tento druh kontaktu nejlepší, pokud může streetworker něco nabídnout (například harm reduction materiál). U tohoto druhu kontaktu uvádí jako nevýhodu možnost, že streetworker špatně odhadne vybraného člověka, kterého bude považovat za potenciálního klienta, to může vést v lepším případě k pouhému nedorozumění, v horším případě k napadení streetworkera. Podzimek a Zajíček (2015) se věnují výhodám a nevýhodám v oslovování jednotlivců versus oslovování skupin. Pro oslovování skupin uvádí autoři jako výhodu rychlé předání informací o nabízené službě velkému počtu osob najednou, jako další výhodu zmiňují jakousi anonymitu, kterou skupina poskytuje. Pro některé členy skupiny je snaží si informace vyslechnout ve skupině, protože přímý kontakt „z očí do očí“ pro ně může být nepříjemný. Autoři také uvádějí, že při oslovování skupiny často dochází k tomu, že se streetworkerem komunikuje jen část skupiny, zároveň ale uvádějí, že to neznamená, že by zbytek skupiny neposlouchal a informace nepřijímal. Jako hlavní výhodu oslovování jednotlivce uvádějí absenci „skupinového ruchu“ a z ní plynoucí lepší individuální zaměření na oslovenou osobu, také klidnější vedení rozhovoru. Dalším typem kontaktu je kontakt **pasivní** – jedná se o pravidelný výskyt v takových místech, kde se vyskytují členové cílové skupiny. Streetworker se „vyskytuje“ vedle skupiny po delší čas, než získá její důvěru. Samotné první oslovení pak iniciuje potenciální klient, který si sám určí, jestli chce navázat kontakt. Rhodes (1999) Popisuje tento typ kontaktu jako „přirozený“, zmiňuje, že je tato metoda sice náročnější než metoda aktivního

oslovování, ale je snazší díky ní získat důvěru potenciálních klientů. Možným typem kontaktu je také kontakt **přes třetí osobu**. Klient přivádí streetworkera k novému potenciálnímu klientovi, protože mu důvěřuje. Čím déle streetworker pracuje v dané lokalitě, tím je pravděpodobnější, že bude docházet k tomuto typu prvokontaktu, ovšem jen za předpokladu, že svou práci dělá dobře a klienti mu důvěřují. Bednářová a Pelech (2003) uvádějí, že u déle pracujících streetworkerů někdy převažuje právě tato metoda. Hrdina a Korčíšová (2003) popisují podobnou metodu, kterou nazývají snowballing. Rozdíl oproti metodě, kterou popisují Bednářová a Pelech (2003), je v tom, že streetworker aktivně osloví klienty, které dobře zná, a požádá je, aby ho představili svým přátelům, kteří užívají drogy, ale nejsou v kontaktu s terénním programem. Obě autorky se shodují v tom, že tato metoda je velice vhodná, protože potenciální klient už od počátku ví, že vám může důvěřovat, jelikož k seznámení došlo přes jeho přítele. Podzimek a Zajíček (2015) dále uvádějí další dva způsoby. Je jím kontakt **prostřednictvím jiné služby**. Tento způsob prvokontaktu je podobný kontaktu „přes třetí osobu“, rozdíl je v tom, že do služby klient nepřichází na doporučení svého přítele, ale na doporučení jiné služby. Někteří autoři (Staníček, Hrdina, 2009) uvádějí, že v tomto případě se nejedná o nový kontakt v pravém slova smyslu.

Druhým způsobem je pak to, že si **uživatel najde službu sám**, například díky propagaci (na internetu nebo jinde). Bednářová a Pelech (1999) uvádějí, že to, který způsob oslovení je nejefektivnější, nejrychlejší a pro potenciálního zájemce o službu nejdůvěryhodnější, závisí na tom, jakou streetworker disponuje znalostí situace, jaké má zkušenosti, odhad, intuici a osobnostní nastavení. Také platí, že potřeba iniciovat kontakt musí být vždy oboustranná. K prvnímu kontaktu také patří **formulace nabídky**, pokud je streetworker osloven potenciálním klientem, případně potenciálního klienta oslovil sám. Formulací nabídky se rozumí poskytnutí základních informací o nabízené sociální službě a možnostech spolupráce streetworkera a zájemce o službu. Streetworker má povinnost informovat zájemce o nabízené službě a o všech případných povinnostech, které by pro něj vyplynuly ze spolupráce. Pro zájemce o službu jsou tyto informace důležité, protože mu umožňují udělat informované rozhodnutí o tom, zda chce služby využívat. (Čermáková, Johnová, 2002)

2.4.4. Další práce s klienty

Za předpokladu, že byl první kontakt úspěšný, přechází terénní práce do další fáze. Korčišová a Hrdina (2003) tuto fázi dělí na „*Vytváření vztahu doprovázeného vzájemnou důvěrou*“ a „*Práce na změně klientova chování*“. Fáze „vytváření vztahu“ je charakterizována častým a pravidelným kontaktem, streetworker v této fázi obvykle klade otevřené otázky a nabízí klientovi případné možnosti řešení. V této fázi je důležité plně akceptovat klienta a jeho chování. Streetworker jeho chování nekritizuje, ale snaží se jej pochopit. Potom co se vztah mezi streetworkerem a klientem prohloubí, klienti dle autorů obvykle sami požádají streetworkera, aby zaujal k jejich chování stanovisko. Pokud se podaří navázat hlubší vztah s klientem, vzniká prostor, ve kterém je možné motivovat klienta ke změně. Fázi „práce na změně klientova chování“ autoři popisují jako poslední fázi streetworku. Do této fáze se práce s klientem posouvá v momentě, kdy klient vyjádří přání změnit nějakým způsobem své chování. Autoři uvádějí, že tato fáze se sestává ze standardních poradenských postupů. Streetworker se podrobně seznamuje s klientovým problémem, zjišťováním a hledáním příčin, které vedly k dosavadnímu problému nebo jej prohloubily. Po důkladném seznámení s klientovou situací streetworker navrhuje různá řešení situace. Ta staví na pozitivních vlastnostech klienta a na jeho schopnostech, spočívají také ve zvážení různých institucí, které by mohly klientovi pomoci. Streetworker může práci považovat za úspěšně ukončenou, pokud se mu společně s klientem podaří vyřešit problém, případně pokud se mu podaří doprovodit klienta do instituce, která se bude jeho problému věnovat nadále.

Základem, na kterém kontaktní práce s lidmi, kteří rizikově užívají drogy, staví, je výměnný program injekčních stříkaček, který zahrnuje distribuci zdravotního a dalšího materiálu sloužícího k bezpečnějšímu užívání drog. Dle Hokynek, Geregové a Čtvrtníčkové (Nepustil, Geregová, 2020) by kontaktní práce měla dále zahrnovat možnost základního zdravotního ošetření, podávání informací o možnostech bezpečnější aplikace drog, podávání informací o psychoaktivních látkách a různých rizicích, se kterými se jejich uživatelé mohou setkat. Dle autorek by samotná praxe měla také zahrnovat poskytování **psychické podpory, práci s motivací** a velmi dobrou znalost návazné sítě, aby streetworker mohl klienta podpořit v případě, že se klient rozhodne ve svém životě něco změnit.

Velká část streetwork práce probíhá na otevřené drogové scéně, otevřenou drogovou scénou se rozumí veřejně přístupná místa, kde se shromažďují lidé užívající drogy a kde obvykle probíhá distribuce drog. Tyto prostory poskytují určitou úroveň anonymity a zároveň vytváří síť kontaktů, která je nutná pro zajištění každodenních potřeb. Dalšími prostory, které jsou v hledáčku streetworkerů, jsou naopak lokality opuštěné, avšak s dobrou dostupností, které jsou vhodná k aplikaci drogy a naplnění některých osobních potřeb, jako je odpočinek nebo hygiena.

2.5. Teoretická východiska kritické sociální práce

V následujících kapitolách se věnuji teoretickým základům kritické a antiopresivní práce. Používám pojmy kritická sociální práce a antiopresivní sociální práce. Domnívám se, a mou domněnku potvrzují i někteří jiní autoři (Janebová, 2021), že pojmy kritická sociální práce a antiopresivní práce jsou mezi sebou zaměnitelné, jelikož oba přístupy vycházejí z kritické teorie a mají podobná východiska.

2.5.1. Vznik kritické sociální práce

Ačkoliv byly počátky sociální práce ovlivněny tehdy dominujícím liberalismem, který kladl důraz na osobní odpovědnost a svépomoc se zaměřením na jednotlivce a jeho vlastní osobní selhání, jako je lenost či nedostatek šetrnosti, o kterých se tehdejší diskurz domníval, že jsou příčinou bídy a chudoby, lze dle některých autorů (Rogowski, 2013) najít zárodky kritické sociální práce již v této době. Například Sidney James Webb a Beatrice Webb se domnívali, že příčinou problémů, kterým musejí lidé žijící v chudobě čelit, není jejich osobní selhání, ale vykořisťující jednání jejich zaměstnavatelů. Philip Mendes (2009) pak uvádí spor mezi Mary Richmond a Jane Addams, kdy lze Mary Richmond s její publikací *Social Diagnosis* vnímat jako typickou zástupkyni prevalentního liberalismu, ve své publikaci dává důraz na případovou analýzu individuálních problémů. V kontrastu k ní stojí Jane Addams a Hull House, který spoluzaložila. Zde identifikovala sociální a ekonomické příčiny problémů. V českém kontextu je pak dobré zmínit Alici Masarykovou, která díky spolupráci s Mary McDowell vnímala sociální práci i v kontextu rozvoje a podpory komunit. (Kodymová, 2018)

Ačkoliv je nepochybné, že kritická tradice má své místo v sociální práci již od jejího prvopočátku, o vzniku radikální sociální práce, která je předchůdcem kritické sociální práce, jako samostatně vymezené teorii uvnitř sociální práce můžeme hovořit až od pozdních 60. let 20. století. (Healy, 2001) Dle Fergusona (2009) došlo k rozvoji radikální sociální práce z několika důvodů. Jako jeden z hlavních důvodů Ferguson uvádí konec dlouhotrvajícího ekonomického růstu, který trval od konce druhé světové války, toto zastavení růstu vedlo k ekonomickým krizím v různých částech světa a vyústilo v masivní rozvoj sociálních hnutí. Rostoucí popularita sociologie zapříčinila, že eventuální sociální pracovnice byly vystaveny novým radikálním myšlenkám, jako například vlivu strukturálních příčin na chování jednotlivce. Rozpoznání toho, že mnoho problémů, které klienti mají, je zakořeněno v jejich materiálních podmínkách a zkušenostech s opresí spíše než v domnělých osobních nedostacích, vedlo v praxi k rostoucí kritice případové práce a k ocenění jiných přístupů sociální práce, jako je například komunitní práce a komunitní akce (Community Action). Ferguson uvádí, že radikální přístupy, které vznikly v tomto období, byly velice rozmanité a reflektovaly širokou škálu ideologických pozic od socialistických přes feministické až po hippie. (Person, 2009)

V Čechách byl vliv kritické teorie minimální, normalizační režim ji dle Hausera zdiskreditoval a prezentoval ji jako buržoazní ideologii. Frankfurtská škola byla vnímána jako protipokroková. (Janebová, 2021) Kodymová (Janebová, 2021) se domnívá, že kritická teorie nemohla mít vliv ani v praktické rovině, protože jejím hlavním cílem byl boj s útlakem na základě tříd, což je problém, který v tehdeším Československu oficiálně „neexistoval“.

Jako další zdroj kritické sociální práce můžeme vnímat nástup neoliberální ideologie. Kritická sociální práce se zde objevuje jako reakce na principy tradiční (jak ji označuje Fook) sociální práce. Fungování této tradiční sociální práce začalo být vnímáno jako nástroj, který slouží k udržení *statu quo* současného systému. Tato „tradiční“ sociální práce se zaměřuje zejména na případovou práci (v jejím manažeristickém pojetí), či na to, jak uschopnit klienty tak, aby se byli schopni adaptovat na mnohdy diskriminační podmínky majoritní společnosti. Kritická sociální práce také začíná upozorňovat na jasný rozpor mezi tím, co si myslí sociální pracovníci, že dělají, versus tím, co skutečně způsobují. KSP dle Healy upozorňuje na to, že ačkoliv sociální

pracovníci sami sebe vnímají jako „pomáhající profesi“, ve skutečnosti často přispívají k reprodukci oprese ve společnosti. (Janebová, 2021)

2.6. Objektivistická a konstruktivistická sociální práce

V kritické sociální práci se objevují dvě hlavní linky. Tou první je **objektivistické pojetí**, které Navrátil (Janebová, 2021) charakterizuje jako přístup založený na tom, že sociální problémy jsou objektivní realitou a jejich skutečnost se dá snadno určit. V praxi pak stačí objektivně posoudit životní situaci klienta a správně vyhodnotit vhodnou intervenci. Objektivistické přístupy jsou rozpoznatelné tím, že mají jasno o původu a příčinách oprese napříč spektrem cílových skupin (útlak žen, útlak etnických menšin). Tuto svou pravdu staví na piedestal a okolo ní konstruují následné řešení situací. Druhým proudem je **konstruktivistické pojetí**. Konstruktivistický přístup chápe naši „realitu“ jako sociální konstrukt, který má řadu subjektivních interpretací a proto nemůže být nikdy zcela poznáný. Stoprocentní pravdy nikdy nelze dosáhnout. Výklad situace je vždy protkaný nejistotou a proměnlivostí. Jednou z tezí konstruktivistického přístupu je, že jazyk neodráží realitu, ale konstruuje ji. Pravda je pak závislá na těch, kdo ji vytvářejí, a to, zdali bude přijata do majoritního proudu, pak závisí na tom, zda mají její tvůrci dostatek moci. Pro konstruktivistický přístup je typická skepse k nezávislosti vlastního poznání, je třeba reflektovat, jak naše vlastní pozice ovlivňuje posouzení.

2.7. Společné znaky kritické sociální práce

Ačkoliv jsou různé subteorie kritické práce velice různorodé, mají společné znaky. Prvním společným znakem je dle Janebové (2021) **důraz na analýzu moci a útlaku**. Sociální pracovníci využívající ve své praxi metody kritické sociální práce často pracují s analýzou moci a útlaku. Analýza moci a útlaku se zaměřuje na analýzu privilegií (bílé privilegium, mužské privilegium), na to, jak tato privilegia mohou vést k utlačování jiných (chudé ženy, queer lidé, lidé z kulturních a etnických menšin), a na to, jak instituce a hodnotové nastavení majoritní společnosti negativně ovlivňují její nejslabší členy. Analýza moci a útlaku také reflektuje, že dochází k systematickému převádění těchto problémů na osobní rovinu klienta. Dalším společným znakem je, že **makrosociálním strukturám je přisuzována zásadní role**

při vzniku problému. Teorie kritické sociální práce se domnívá, že vznik sociálních problémů je důsledkem selhání systému sociální ochrany nebo přímo cíleným útlakem z řad lidí s privilegiem vůči lidem bez něj. Tyto „nástroje“ pak dominující ideologie využívá k obviňování lidí za jejich sociální problémy. Společným znakem různých teorií KSP je také **kritický postoj k sociálním nerovnostem a útlaku.** Základním předpokladem pracovníka pracujícího ve své praxi s kritickou teorií je schopnost zaujmout kritický postoj k sociálním nerovnostem a nespravedlnosti ve společnosti. Společným znakem je také **reflektování role sociální práce.** Reflexe role sociální práce znamená, že pracovník reflektuje, jak sociální práce (ať už jako profese, či na úrovni organizace) pomáhá upevňovat nespravedlivý sociální řád a také to, jak pracovník využívá svou moc a privilegia a zda je třeba nereflektovaně nepoužívá k vyvíjení oprese na klienta. Společným znakem všech teorií KSP je, že vždy **stojí na straně utlačovaných.** Kritická sociální práce stojí vždy na straně utlačovaných, to je rozdílné od mainstreamového pojetí, které považuje pozici sociální práce za pozici neutrální. Dle tohoto pojetí by měl sociální pracovník fungovat jako prostředník mezi zájmy společnosti a zájmy klienta. Kritická sociální práce s touto tezí nesouhlasí, protože reflektuje, že tyto požadavky, ač jsou často prezentovány jako zájem společnosti, jsou často požadavky mocných a nejsou v souladu s požadavky neprivilegovaných. V kritické sociální práci je naopak žádoucí, aby sociální pracovník s klienty utvářel „spojenectví“, které může být využito i nátlakově za účelem splnění zájmů klienta či komunity. Všechny subteorie KSP se také zaměřují na **rozvíjení participace a sdílení moci s klienty.** Jedním ze základních pilířů kritické sociální práce je participace klientů. Je třeba rozvíjet strategie, které povedou ke sdílení moci s klienty. Vztahy mezi pracovníky pracujícími s metodami kritické sociální práce jsou v první řadě chápány jako partnerské a komunikace je nastavena s co největším důrazem na symetričnost a dialog. Metody KSP také cílí na **individuální osvobození lidí.** Kritická sociální práce má snahu iniciovat změny ve společnosti a změnit současné společenské uspořádání. Proto je jedním z cílů kritické teorie individuální osvobození klientů, které jim umožní samostatně vzdorovat útlaku a ukončovat jej. Hlavní metodou, kterou pro individuální osvobození lidí využívá kritická teorie, je empowerment (česky též zplnomocňování). Empowermentem se rozumí využívání těch prostředků podpory, které vedou k získání kontroly (ekonomické, sociální, politické...) nad životy klientů. Staub-Bernasconi uvádí, že se jedná se o cílenou podporu jedinců či komunit k tomu, aby dokázali využít zdroje moci, kterými

disponují pro získání toho, čeho se jim nedostává, ale mají na to právo. (Janebová, 2021) Zplnomocnění se věnuji v následující samostatné kapitole, právě kvůli tomu, o jak důležitou metodu se v kontextu antiopresivních přístupů jedná. Důležitým prvkem sjednocujícím různorodé teorie KSP je také snaha **iniciovat a dosahovat sociálních změn**. Kromě toho, že se kritická sociální práce snaží dosáhnout emancipace jednotlivce, snaží se také dosáhnout změn společnosti na strukturální úrovni. Tento postup dává dle mého názoru smysl a je podle mě přirozeným „důsledkem“ zplnomocnění klientů (ale i pracovníků), kteří si uvědomují, že pokud nedojde ke změnám v celé společnosti, nedojde ani k vymizení oprese jako jevu.

2.8. Zplnomocnění

V následující kapitole popíšu stručně princip zplnomocnění. Zplnomocnění, v cizojazyčné literatuře též označovaný jako empowerment, se snaží dopomáhat klientům získat moc nad jejich životem za pomoci snahy redukovat důsledky sociálních a osobních bloků, které zabraňují klientovi jeho moc využívat. Zaměřuje se na zvyšování schopnosti moc využívat a na zvyšování klientovy sebedůvěry k využití moci. (Payne, 2014:294)

2.8.1. Zplnomocnění a moc

Pokud se chci věnovat zplnomocnění, nemohu se nevěnovat moci jako takové. Protože moc je něco, na čem celý princip empowermentu staví, jak je patrné i z kořene slova.

Abych mohl popsat, co je moc a jaké formy může nabývat, považuji za důležité nejprve vymezit pojem bezmoc. Alice Gojová popisuje bezmoc jako znevýhodněný přístup ke zdrojům a chybějící politický vliv, který je doprovázen pocitem méněcennosti a beznaděje. (Bjelončíková, M, Glumbíková K. Gojová A. 2016:11)

Dle Gojové je moc problematický a mnohoznačný koncept. (tamtéž, 11) Dle mého názoru může být koncept moci v českém kontextu i poměrně paradoxní, od sociálního pracovníka se očekává, že bude zplnomocňovat své klienty, ale jak může sociální pracovník klienty zplnomocňovat, když je často sám bezmocný?

Jak jsem již zmínil výše, moc může nabývat různé formy: (Bjelončíková, M, Glumbíková K. Gojová A 2016:11-12)

Power over – V doslovném překladu „moc nad“. Jak již napovídá doslovný překlad, power over vyjadřuje dynamiku vztahu, kdy „má“ někdo nad někým moc. Tento vztah je jasně hierarchický, vždy v něm existuje někdo, kdo mocí disponuje a někdo, na koho je moc uplatňována. Tato moc může nabývat jak opresivní charakteristiky, například násilníka, který využívá svoji „moc nad“ k tomu, aby dosáhl svého cíle, tak charakteristiky neopresivní, kdy jedinec využívá svou moc například k ochraně druhého.

Power to – V doslovném překladu „moc k“. V tomto případě se jedná o to, jak je jedinec schopný využívat svoji moc k tomu, aby jednal. Může se jednat například o „moc k“ tomu, hájit své oprávněné zájmy, když se jedinci děje příkoří.

Power together – V doslovném překladu „moc společně“. Koncept „moci společně“ se původně objevil ve feministické psychologii. Koncept „moci společně“ stojí na tom, že společenství a aliance není nutné tvořit na základě sdílené identity. Koncept „moci společně“ se domnívá, že pokud se spojenecké skupiny dokážou přenést přes své rozdíly a budou schopné se na situaci dívat různými pohledy, budou schopné působit efektivněji. (Tew, 2006)

2.8.2. Definice zplnomocnění

Definice pojmu empowerment je poměrně nejednoznačná. Empowerment tak, jak jej definuje Payne, jsem uvedl již v úvodu této kapitoly. Page a Czuba definují zplnomocnění jako mnohorozměrný proces, jehož cílem je pomoci získat lidem kontrolu nad jejich životem. (Stepney, 2019) Addams pak zplnomocnění považuje za něco, co má mnoho významů a to, o jaký konkrétní význam se jedná, je pak závislé na kontextu. (Gojová, 2012)

Tato nejednoznačnost vede k tomu, že různí autoři vnímají pojem zplnomocnění různě. Například Mullaly vnímá zplnomocnění jako **proces**, skrze který lidé redukují svoji bezmocnost a odcizení a získávají větší moc nad svým životem a sociálním prostředím. (Mullaly, 1998:167)

Více se zplnomocňování v teoretické části věnovat nebudu, jelikož jej budu podrobněji rozebírat v empirické části mé bakalářské práce.

2.9. Shrnutí teoretické části

V teoretické části jsem se věnoval popisu samotné metody streetwork. Zaměřil jsem se na principy harm reduction a nízkoprahovosti, které jsou pro streetwork práci klíčové. Dále jsem se zaměřil na samotnou metodologii streetwork práce. Konkrétně na monitoring lokality a tvorbu sociální mapy, zde mě zajímá, jak může být AOP přístup nápomocen při samotné tvorbě mapy. Dále jsem se věnoval tomu, jak iniciovat první kontakt s klientem, této otázce se budu dále věnovat i ve výzkumné části, kde se pokusím objevit principy AOP, které by se daly zakomponovat do této části práce s klientem. V následujících kapitolách jsem se věnoval dlouhodobé práci s klientem, tyto poznatky dále využiji ve výzkumné části, kde mě bude zajímat hlavně to, jak lze v dlouhodobé práci s klientem využít metody AOP. Specificky mě zajímá, jak lze při dlouhodobé práci využít partnerský přístup. V poslední segmentu teoretické části se věnuji teorii kritické sociální práce a jejím základním principům. Věnuji si také principu zplnomocnění, zajímá mě, jak lze zplnomocnění využít ve streetwork práci, více se tomuto tématu budu věnovat ve výzkumné části.

3. Metodická část

V této kapitole bych rád představil hlavní cíl výzkumu a jeho výzkumné dílčí cíle. Popíšu v ní strategii výzkumu a metodu, kterou jsem vybral pro svůj výzkum. Následně operacionalizuji mé výzkumné otázky do transformační tabulky. V závěru metodické části se věnuji obhajobě výzkumného souboru, který jsem si vybral, stručně popisují metodu bádání a věnuji se reflexi rizik, které mnou zvolený přístup přináší.

3.1. Formulace hlavního cíle

Hlavním cílem mé bakalářské práce je **zjistit, jaké jsou metody antiopresivní sociální práce a jakým způsobem je možno je využít v rámci streetwork práce s uživateli drog**. Hlavní cíl jsem přetransformoval do hlavní výzkumné otázky – „Jakým způsobem můžeme využít metody antiopresivní sociální práce při streetwork práci s lidmi užívajícími drogy?“

3.2. Formulace dílčích cílů.

Hlavní cíl jsem rozdělil do několika dílčích cílů:

DC1: Popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definují Jane Dalrymple a Beverley Burke.

DC2: Popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definuje Lena Dominelli.

DC3: Aplikovat klíčové metody antiopresivního přístupu do jednotlivých fází streetwork práce.

Vzhledem ke komplexnosti třetího cíle jsem se rozhodl tento dílčí cíl dále rozdělit na cíle druhého řádu:

DC3.1 První dílčí cíl druhého řádu zní: navrhnout, jak lze využít principy antiopresivního přístupu při monitoringu lokality.

DC3.2 Druhý dílčí cíl druhého řádu zní: navrhnout, jak lze využít principy antiopresivního přístupu při navazování prvního kontaktu.

DC3.3 Třetí dílčí cíl druhého řádu zní: navrhnout, jak lze využít metody antiopresivního přístupu při dlouhodobé práci s klientem.

Vzhledem ke komplexnosti tohoto podcíle jsem se rozhodl jej dále rozdělit na výzkumný cíl třetího řádu:

DC3.3.1 První dílčí cíl třetího řádu: navrhnout, jak lze aplikovat partnerský přístup při dlouhodobé práci s klientem.

DC 3.4 Čtvrtý dílčí cíl zní: navrhnout, jak lze aplikovat metodu empowermentu při streetwork práci.

3.3. Zvolená výzkumná strategie

Slovo metoda pochází původně z řeckého slova *methoda* a označuje „cestu za něčím“. (Reichel, 2009) Ve vědě se pak vědeckou metodou rozumí návod na to, jak systematicky, opakovatelně a kontrolovatelně poznávat. (Reichel 2009) Sebera (2012) pak metodu popisuje jako způsob a aplikaci postupu, kterou využíváme k tomu, abychom dosáhli stanoveného cíle. Ve své práci používám teoretický typ vědeckého postupu. Ten je specifický tím, že na konkrétní jevy nahlíží přes teoretickou optiku. Reichel (2009) také dodává, že obvykle nepracuje s empirickými údaji.

V první fázi (DC1, DC2) mé výzkumné části se věnuji kvalitativní obsahové analýze dvou publikací věnujících se antiopresivnímu přístupu v sociální práci tak, abych odpověděl na otázku, jak autorky vymezují specifika antiopresivního přístupu. Trousil a Jašíková (2015:55) popisují analýzu jako „*rozklad přirozeného systému (nějakého problému, dat, jevů...) na jednotlivé části (dílčí problémy, pojmy...)*“, dále také uvádějí, že podstatou analýzy je rozpoznání toho, co je důležité a toho, co důležité není, a následného vyjmutí nedůležitého. V mém konkrétním případě se jedná o nalezení principů antiopresivního přístupu v daných publikacích a následné využití získaných znalostí k odpovědi na můj třetí výzkumný cíl, tedy „Aplikace klíčových metod antiopresivního přístupu do jednotlivých metod streetwork práce“. Kvalitativním druhem obsahové analýzy je studium dokumentů. Trousil a Jašíková (2015:133) popisují jako podstatu studia dokumentů hledání významů a odpovědí na stanovené výzkumné otázky.

V samotné obsahové analýze se opírám o typologickou proceduru. Sociologická encyklopedie (Buriánek, 2017) popisuje typologickou proceduru jako postup, kdy se v množství empirického materiálu hledají podobné či příbuzné objekty. Pokud bych

tento jazyk teorie měl převést do praxe, popsal bych jej jako postup, kdy v literatuře věnující se antiopresivní sociální práci budu nacházet znaky a teorie, které lze aplikovat do streetwork práce s lidmi užívajícími drogy.

Ve své bakalářské práci částečně pracuji s metodou dedukce (DC 3.1, DC 3.2 , DC 3.3 , DC 3.4). Trousil a Jašíková (2015:53) popisují dedukci jako „myšlenkový postup, kdy se z obecného vyvozuje konkrétní.“ Já budu ve svém výzkumu využívat poznatky, které jsem získal z knih věnující se antiopresivní sociální práci, k teoretické aplikaci do fází streetwork práce.

Ve druhé části(DC 3.1, DC 3.2, DC 3.3 , DC 3.4) své práce, kde aplikuji klíčové metody antiopresivního přístupu do jednotlivých fází streetwork práce, jsem se rozhodl pracovat s metodou analogického teoretizování tak, jak ji vymezila Vaughan (2014).

Analogické teoretizování spočívá v mezipřípadovém porovnávání na základě společných znaků a následném přenesení znalostí z poznaného, v mém případě metod kritické sociální práce, na nepoznané, v mém případě do streetwork práce s lidmi užívajícími drogy. Vaughan zde, jakožto socioložka, uvádí jako příklad, že při srovnávání různých forem násilí (mezi gangy, národy atp.) dojdeme k tomu, že jsme schopni identifikovat generické šablony násilí napříč všemi jeho formami. To, že jsme schopni mezi sebou tyto formy komparovat, je dáno tím, že jsou zakořeněny v základních principech skupinového života. Přeneseně pak můžeme metodu analogického teoretizování přenést na téma mé bakalářské práce. Konvenční metody streetwork práce lze komparovat s metodami kritické sociální práce. Východiskem je to, že předpokládám podobnost mezi konvenční sociální prací a kritickou sociální prací v aspektech její aplikace. Aplikace metod probíhá přímou prací s klientem. To znamená, že tyto metody můžeme mezi sebou komparovat a znalosti z metod kritické sociální práce můžeme importovat do streetwork práce s lidmi užívajícími drogy.

Ve své práci se zaměřuji na to, jak lze metody antiopresivního přístupu, tak, jak je ve svých publikacích definují Jane Dalrymple a Beverley Burke (2006) a Lena Dominelli (2002), uplatnit v jednotlivých fázích streetwork práce s lidmi užívajícími drogy.

3.4. Operacionalizace dílčích cílů do zkoumatelné podoby

Operacionalizací se rozumí převod výzkumného problému do zkoumatelné podoby. (Buriánek, 2017) Můj hlavní cíl „Jakým způsobem můžeme využít metody antiopresivní sociální práce při streetwork práci s lidmi užívajícími drogy.“ jsem rozdělil na několik dílčích výzkumných otázek. Pro lepší přehlednost jsem se rozhodl zpracovat je do transformační tabulky.

Transformační tabulka

Dílčí cíle	Dílčí cíle 2. řádu	Dílčí cíle 3. řádu	Použitá výzkumná metoda	Otázka pro výzkumníka
DC1: Popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definují Jane Dalrymple a Beverley Burke			Analýza, Typologická procedura	Jak Dalrymple J., a Beverley B. popisují specifika antiopresivního přístupu ve své publikaci?
DC2: Popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definuje Lena Dominelli			Analýza, Typologická procedura	Jak Lena Dominelli popisuje specifika antiopresivního přístupu ve své publikaci?
DC3: Aplikovat klíčové metody antiopresivního přístupu do jednotlivých fází streetwork práce	DC3.1: Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivní sociální práce		Analogické teoretizování, Dedukce	Jakým způsobem lze využít principy antiopresivního přístupu při

	při monitoringu lokality.			monitoringu lokality?
	DC3.2: Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivního přístupu při navazování prvního kontaktu?		Analogické teoretizování, Dedukce	Jakým způsobem lze využít principy antiopresivního přístupu při navazování prvního kontaktu?
	DC3.3: Navrhnout, jak lze využít metody antiopresivního přístupu při dlouhodobé práci s klientem	DC3.3.1 Navrhnout, jak lze aplikovat partnerský přístup při dlouhodobé práci s klientem	Analogické teoretizování, Dedukce	Jakým způsobem lze využít principů antiopresivního přístupu při dlouhodobé práci s klientem?
	DC:3.4: Navrhnout, jak lze aplikovat metodu empowermentu při streetwork práci.		Analogické teoretizování, Dedukce	Jakým způsobem lze aplikovat metodu empowermentu do streetwork práce?

3.5. Zdůvodnění volby výzkumného souboru

Jako mnou zvolený výzkumný soubor jsem zvolil dvě publikace věnující se antiopresivnímu přístupu v sociální práci. Konkrétně jsem zvolil publikaci *Anti-Opressive Practice Social care and Law* od Jane Dalrymple a Beverley Burke a publikaci *Anti-Opressive Social Work Theory and Practice* od Leny Dominelli.

Vyhledávání knih, které použiji pro zpracování mých výzkumných zjištění, jsem započal rešerší, ve které jsem se zaměřil na publikace vydané k tématu antiopresivní sociální práce. K rešerší jsem využíval primárně internetových zdrojů. Hlavním důvodem, proč jsem se rozhodl k vyhledávání zdrojů věnujících se antiopresivní sociální práci zvolit internet, byla faktická nedostupnost literatury věnující se kritické sociální práci a jejím subteoriím a faktická neexistence lokalizovaných publikací. K vyhledávání jsem použil veřejně dostupné databáze elektronických knih, jako je z-library nebo Library Genesis, k samotnému bádání po primárních zdrojích věnujících se antiopresivní sociální práci jsem pak využíval Google Scholar a databázi EBSCO.

Při prvotní rešerší jsem se zaměřil na publikace věnující se antiopresivnímu přístupu v kontextu lidí rizikově užívajících drogy, ale nepodařilo se mi vypátrat monografie věnující se antiopresivní práci v tomto kontextu. Proto jsem se při druhé rešerší rozhodl rozšířit téma na publikace věnující se antiopresivní teorii. Z této rešerše vzešly dvě publikace, kterým jsem se rozhodl věnovat, níže se pokusím odůvodnit jejich volbu.

Prvním důvodem, který je stejný pro obě zmíněné publikace, je jejich dostupnost, obě knihy se mi podařilo zajistit v elektronické podobě bez toho, abych si jejich výtisky musel objednávat ze zahraničí.

Publikaci od Dalrymple a Burke jsem se rozhodl zvolit z důvodu její strukturovanosti a toho, kolik pozornosti autorky věnují každému dílčímu tématu. Práce s anglofonní literaturou samozřejmě přináší i svá úskalí. Hlavním úskalím, které skýtala tato publikace pro mou bakalářskou práci, byla její úzká propojenost s britskými zákony a administrativou, část informací tak zůstává pro zahraniční čtenáře nevyužitelná.

Publikaci od Leny Dominelli jsem se rozhodl zvolit, protože se domnívám, že její práce velmi přispěly rozvoji antiopresivního přístupu a rozpracování této teorie celkově. Její práce a její přístup k antiopresivní sociální práci také působí velmi kontrastně s přístupem, který zvolily předchozí autorky. Oproti publikaci Dalrymple a Burke, které opatrně našlapují a hledají cesty, kde by mohla antiopresivní práce prosperovat i v současném systému, působí přístup Leny Dominelli, ve kterém nekompromisně obviňuje z oprese klientů nejen neoliberalismus, ale i kapitalismus, celkově velmi živelně.

3.6. Popis organizace a průběhu šetření

Šetření vychází hlavně z knih zmíněných v předchozí kapitole a z jejich pohledu na antiopresivní přístup. Nejprve jsem stanovil výzkumné otázky, ve kterých jsem se pokusil nastínit, do jakých fází streetwork práce chci importovat znalosti o antiopresivní práci. Následně jsem do jednotlivých kapitol zpracoval ty přístupy a pohledy, o kterých jsem se domníval, že by mohly být při streetwork práci prospěšné.

3.7. Způsob zpracování dat

Hlavním přístupem, který jsem při aplikaci principů antiopresivní sociální práce využíval, byla metoda analogického teoretizování, které se podrobněji věnuji v kapitole věnované zvolené výzkumné metodě. Vycházel jsem z přesvědčení, že antiopresivní sociální práce a streetwork práce budou mít mnohá podobnosti, protože se jedná o metody sociální práce.

Samotné zpracování pak probíhalo podrobným studiem zvolených publikací a poznamenáváním těch informací, o kterých jsem se domníval, že mohou být prospěšné i pro streetwork práci. Tyto získané informace jsem pak zpracoval do jednotlivých kapitol.

3.8. Reflexe rizik

V každé odborné práci je vhodné reflektovat rizika, která mohou ovlivnit validitu získaných dat, nejinak je tomu i v mé bakalářské práci.

Domnívám se, že je vhodné reflexi rizik zahájit mou vlastní osobou. Stejně jako jakoukoliv jinou osobu mě ovlivňují mé postoje a názory, které mohou zkreslit získané informace. Domnívám se, že určité míře zkreslení, které je způsobeno názory a postoji autora, se nelze nikdy vyhnout. Mé osobní postoje jsou zakotveny hlavně v levicové teorii a feministické teorii, to je ostatně také důvod, který vedl mou ruku při výběru tématu bakalářské práce. Je tedy možné, že by má práce mohla být tendenční a zatížená.

Dalším rizikem, které spatřuji v mé bakalářské práci, je úzká volba výzkumného souboru, existuje tedy určitá šance, že se mi nepodaří zpracovat téma antiopresivní práce holisticky a tak, jak by si dle mého názoru zasloužovalo. Nicméně domnívám se, že kvalitativní analýza dalších publikací by rámec práce posunula nad rozsah stanovený pro bakalářskou práci.

Hlavním rizikem, které spatřuji v mé bakalářské práci, je to, že je celá vedena v hypotetické rovině. Nedochozí tak k aplikaci a vyzkoušení nabytých znalostí, není tak možné objektivně zhodnotit, zda jsou mnou získané informace aplikovatelné a použitelné.

4. Výzkumná zjištění

4.1. Úvod

V poslední části mé bakalářské práce se budu věnovat studiu knih zabývajících se antiopresivní praxí a jejich hypotetickou aplikací do streetwork práce s lidmi rizikově užívajícími návykové látky.

Rozhodl jsem se rozdělit výzkumnou část na dvě části dle každé knihy, kterou budu zkoumat. V jednotlivých kapitolách každé knihy pak budu vyhledávat informace, které budou přínosné pro mé bádání. Informace, které zjistím, budu členit do hlavních kapitol, které jsou pojmenovány dle dílčích cílů.

4.2. Popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definují Jane Dalrymple a Beverley Burke

Cílem **antiopresivní sociální práce** je dle autorek **podporovat sociální spravedlnost** v praxi, ale i v politických strukturách, zaměřuje se na rozvoj teorie a praxe, která bude **inkluzivní a zaměřená na participaci**. Autorky si vypůjčují definici Hicka, který definuje indikátory společné pro všechny směry kritické sociální práce. Prvním ukazatelem, který je společný pro všechny subteorie kritické sociální práce, je **zaměření na průzkum toho, jak je oprese reprodukována v každodenní žité realitě klientů**. Uvědomění toho, jak fungují mocenské vztahy a toho, jak je klient, ale i pracovník ovlivněn spletitou sítí mocenských vztahů a struktur, umožňuje zvážit, jaké zplnomocňující strategie je možné využít. Dalším ukazatelem je pak to, že **kritická sociální práce stojí na přesvědčení, že opresivní struktury jsou reprodukovány skrze ideologické procesy**. Dalším ukazatelem je to, že kritický přístup **kritizuje dominantní diskurz sociálních věd a pozitivismus**. Posledním bodem, který autorky uvádějí, je ten, že **kritická sociální práce je politická**. Stojí na domnění, že lidé mohou participovat na sociální změně. (Dalrymple, Burke, 2006:17-18)

Samotný antiopresivní přístup si z kritické teorie bere hlavně aspekty zaměřující se na **strukturální původ problémů klientů**, zaměření na **razantní sociální změnu** a **kritickou analýzu fungování vztahů v praxi**, kterou se následně snaží transformovat. Práce antiopresivním přístupem podle autorek vyžaduje **zplnomocňující přístup**, který cílí na překonání klientových překážek a vede k tomu,

aby převzal větší kontrolu nad svým životem. Dalším bodem, který je dle autorek ústřední pro antiopresivní přístup, je jeho zaměření na **partnerský přístup**, lidé pracující s pomocí této teorie se snaží zapojit klienta do řešení situace a jeho problémů maximálním možným způsobem. Dalším ukazatelem důležitým pro antiopresivní přístup je princip **minimální intervence**, to znamená intervenovat, jen když se to jeví jako nezbytné. Cílem principu minimální intervence *je snížit potenciál sociální práce pro to, jednat opresivně* a způsobem, který by učinil proces zplnomocnění těžším. Posledním, avšak ne méně důležitým bodem, který autorky uvádějí, je **kritická reflexe a reflexivita**, to znamená průběžně zvažovat svou vlastní praxi a uvědomovat si, jaký dopad na ní mají naše vlastní hodnoty a postoje a to, jak tyto hodnoty a postoje ovlivňují vztah s klienty. (2006:20)

4.3. Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivní sociální práce při monitoringu lokality.

V publikaci se mi nepodařilo nalézt principy, které by bylo možné aplikovat při monitoringu lokality. Domnívám se, že relevantní informace se mi nepodařilo zjistit z důvodu specifičnosti metody „monitoringu lokality“ pro streetwork. Publikace autorek se je zaměřena na kritickou případovou práci. Mapování lokality tím pádem není pro autorky klíčové.

4.4. Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivního přístupu při navazování prvního kontaktu?

V kapitole nazvané „Values“ se autorky *věnují hodnotám a tomu, jak naše hodnoty ovlivňují naši práci*. Myslím si, že již při navazování prvního kontaktu s klientem je *vhodné analyzovat to, jaké hodnoty vstupují do našeho uvažování*. Při navazování kontaktu by si měl pracovník klást otázky, které mu pomohou ujasnit si, jak jej hodnoty ovlivňují. Například „Ovlivňuje mě v tom, jak ke klientovi přistupuji, to, že je členem určité subkultury?“ V této kapitole autorky definují hodnoty jako „*sadu přesvědčení, nápadů a domněnek, které jednotlivci a skupiny mají o nich samých a společnosti, ve které žijí*“ (Dalrymple, Burke, 2006:83). Ačkoliv jsou naše hodnoty vždy tvořeny individuálně a každý jednatel pokládá jiné hodnoty za důležité, domnívám se, že pokud se někdo rozhodne věnovat se antiopresivnímu přístupu v sociální práci, „musí“ již ze samotné podstaty považovat určité hodnoty za důležité.

S touto tezí souhlasí i autorky, které uvádějí, že lze vysledovat určité hodnoty, které se zaměřují na zájem o pozici druhých lidí v systému a neochotu přijmout nerovnost a opresi v jakékoliv formě. ***Mezi hodnoty, které podporují antiopresivní praxi, autorky řadí sociální spravedlnost, soucit, respekt k jednotlivci a přesvědčení, že každý člověk je jedinečný a má právo na sebeurčení.*** (2006:84)

Autorky uvádějí, že základem pro antiopresivní praxi je ***reflektovat to, jaké hodnoty jsou pro nás důležité a jak nás ovlivňují při výkonu naší práce.*** (2006:86) Pokud například pracovníkovou hodnotou bude „ženy by nikdy neměly chodit na potrat“ a klientka se pracovníkovi svěří s tím, že je těhotná a rozmýšlí, zda by měla jít na potrat, je možné, že pokud pracovník v tuto chvíli nebude reflektovat své hodnoty a to, jak by jej mohly ovlivnit, podá klientce radu dle svého přesvědčení, a ne dle toho, co by bylo v nejlepším zájmu klientky.

Pokud někdo nikdy nepřemýšlel o svých hodnotách, může pro něj být složité zjistit, jaké jeho hodnoty jsou. Rád bych proto odkázal na aktivitu, kterou ve své publikaci uvádějí autorky. Autorky nabízejí sérii otázek, které mohou pomoci s určením hodnot a toho, proč jsou pro nás důležité. Jsou to otázky jako „Proč jsem se rozhodl být sociální pracovník?“ nebo „V jaké jsem vyrůstala rodině?“ případně „Jaké důležité vztahy jsem měla ve škole, rodině nebo dalším místě, které považuji za důležité?“. Poté, co si člověk položí tyto otázky, doporučují autorky poznamenat si, jaké důležité životní okamžiky vás formovaly jako člověka a jak ovlivnily vaši praxi. Až toto cvičení dokončíte, doporučují autorky reflektovat to, jakou roli hrála ve vašem formování zkušenost s opresí. (2006:98)

4.5. Navrhnout, jak lze využít metody antiopresivního přístupu při dlouhodobé práci s klientem.

Základem každé dlouhodobé práce s klientem je **navázaný vztah**. Přístupů k navazování a udržování vztahů z pozice sociálního pracovníka je mnoho. Jednou z metod, která může sloužit k horizontálnějšímu nastavení vztahů mezi pracovníkem a klientem, je **partnerský přístup**. Partnerský přístup vnímám jako důležitý, protože pracuje s myšlenkou „*klient je největším odborníkem na svůj život*“. Partnerský přístup tuto myšlenku validuje a dále s ní pracuje. Partnerský přístup také dle mého

názoru pomáhá podpořit proces zplnomocňování, protože klient má možnost zažít, že jej někdo bere vážně a že mu záleží na tom, jak chce problém řešit. Z hlediska antiopresivního přístupu se tak dle mého názoru jedná o dobrou praxi.

Autorky tomuto tématu věnují celou kapitolu, kde se věnují jak pojmu partnerství ve smyslu partnerství s ostatními profesionály, tak partnerství ve smyslu partnerské práce s klientem. Autorky uvádějí, že pracovat partnerským přístupem znamená **podporovat diverzitu a rozumět tomu, jak nás ovlivňují mocenské vztahy** mezi námi a našimi klienty. (Dalrymple, Burke, 2006:134) Partnerský přístup podle autorek pomáhá dosáhnout vzájemného porozumění problému skrze proces vyjednávání a hledání možného řešení. To, jakým způsobem a jak moc klient přispěje, bude mít vliv na mocenské vztahy mezi námi a klientem. Zajistit, aby klient zůstal **zapojený v procesu** a cítil, že je jeho přínos ceněný, je dle autorek jednou z výzev, které spolupráce za pomoci partnerského přístupu přináší. (2006:135) Dle mého názoru je ale důležité osvojit si práci s touto metodou, jelikož jejím výsledkem bude člověk, který ví, že jeho názor má cenu, což povede k tomu, že se jej nebude bát projevovat častěji.

Thompson, kterého autorky citují, uvádí několik ukazatelů, které nám pomohou lépe porozumět tomu, co obnáší partnerský přístup. Jedním z prvních bodů, který je v publikaci uveden, je „**nastavit sdílené cíle a sdílený akční plán**“. To znamená **nastavit společně (partnersky) cíle**, které jsou důležité pro klienta a pracovníka tak, aby se na nich vzájemně shodli. (2006:135) Pokud se nad tématem partnerského nastavení cílů zamyslíme, dává perfektní smysl nastavovat naši spolupráci s klienty tímto způsobem. Pokud se vžijeme do situace klienta, kterému jsou pracovníkem podsouvány zakázky, kterým se sám nechce věnovat, není úplně těžké domyslet si, jak moc by se nám na takto „dohodnuté“ zakázce chtělo pracovat.

Dalším ukazatelem, který autorky uvádějí, je „**rozpoznání a budování na silných stránkách**“. To znamená, že partnerský přístup *klade důraz na expertízu, silné stránky a osobní zdroje klienta* a přínos, který mohou přinést k rozřešení jeho osobních obtíží. Dalším bodem, který pomůže k nastavení partnerského vztahu, je schopnost „**být si vědomý sám sebe**“, to znamená uvědomovat si, jak působíme na lidi, tímto uvědoměním pak získáváme silnější pozici při rozvíjení silnějšího vztahu s klientem. Další dovedností, kterou Thompson a přeneseně autorky doporučují k osvojení, je „**mediace a schopnost řešit konflikty**“. Autorky tuto dovednost

popisují jako *schopnost řešit konflikty pomocí vyjednávání a hledání společného zájmu, který pomůže oběma stranám posunout se kupředu*. Autorky také hovoří o nutnosti „**věnovat se emocionálnímu rozměru**“. Spletitost a rozmanitost problémů, ve kterých se ocitají lidé používající sociální služby, mohou generovat „emočně vypjaté situace“. Sociální pracovníci pak musí být ochotni věnovat se komplexním a citlivým situacím. Poslední ukazatel, kterému se autorky věnují, dle mého názoru hezky demonstruje propojenost zplnomocnění s partnerským přístupem. Tento bod autorky nazvaly „podpora změny: rozpoznávání a vypořádávání se s překážkami“. Ke konci kapitoly autorky uvádějí „rady klientů“, které od svých klientů získal Pinkerton. Myslím si, že tyto rady jsou obecně použitelné při jakékoliv práci s klienty. (2006:135-136)

Autorky se v jedné kapitole věnují **minimální intervenci** v sociální práci. Princip minimální intervence vnímám jako užitečný, protože dle mého názoru dochází při praktickém vykonávání sociální práce s různými cílovými skupinami k odebrání moci klienta tak, že pracovník přistupuje k příliš velké kontrole tam, kde by stačila menší nebo žádná. Jako příklad může posloužit situace, kdy sociální pracovník „oběhá“ žádost o dávky státní sociální pomoci za klienta například z důvodu, aby ušetřil čas. Tento postup považuji za krajně nevhodný, protože odebrá klientovi možnost zažít pocit „moci“, který by následně mohl vést k procesu zplnomocnění. Autorky princip minimální intervence popisují *jako snahu pracovníka zasahovat do života svých klientů tak málo, jak je to jen možné*. (2006:151) Hovoří také o tom, že považují minimální intervenci za jeden z klíčových prvků antiopresivní sociální práce. Z popisu minimální intervence by se mohlo zdát, že „nedělat nic“ je to nejlepší, co může sociální pracovník pro svého klienta dělat. To samozřejmě není pravda. V určitých momentech je nedělat nic stejně opresivní jako poskytnout intervenci, která bude zbytečně velkým zásahem do života klienta. Jak by měl tedy pracovník poznat, kdy intervenovat? Jedním z takových důvodů je „fyzické ublížení nebo zanedbání“. (2006:153)

Ačkoliv jsou tyto způsoby intervence v kontextu knihy aplikovány hlavně na vztah „dítě x pečovatel“ věřím, že mají své místo i ve streetwork práci. Streetworker se může ocitnout například v situaci, kdy je svědkem napadení partnerky klienta. V ten moment by měl dle mého názoru jednat v rámci svých kompetencí, ale vždy tak, aby osobu ohroženou násilím více neohrozil.

Druhým důvodem pro intervenci, který autorky uvádějí, je „ti, u kterých uvažujeme o sociálním nebo emocionálním riziku“. (2006:154)

Zde může být příklad situace víceméně totožný jako v situaci minulé. Třetím rizikem, o kterém autorky hovoří, jsou „osoby, které představují fyzické riziko pro ostatní v bezprostředním okolí, které může způsobit jejich chování“. V tomto kontextu se může jednat například o lidi s duševním onemocněním, kteří se mohou projevat agresí k ostatním. Dalším důvodem, který autorky uvádějí, je „environmentální riziko“, jedná se o situace, kdy životní styl jednotlivce způsobuje problémy ostatním. Může se jednat například o špatné bytové podmínky, které mohou vést k zamoření a vytvoření zdravotních rizik pro ostatní v dané komunitě. (2006:154)

Autorky také velmi stručně prezentují práci Braye a Prestona-Shoota, kteří ***hovoří o nutnosti frameworku pro rozhodování, kdy intervenovat***. Autoři jej skládají ze třech částí: „***Struktura***“ – jedná se o sérii otázek, které mohou přijít od kohokoliv zúčastněného v dané situaci, zejména pak od klienta, kolegů, nadřízených nebo od sebe samého. Otázky by se měly být kladeny ve smyslu: „Co?“ – například ve smyslu „Co způsobilo danou situaci?“, „Kdy?“ ve smyslu „Kdy se to stalo?“, „Kdo?“ ve smyslu „Kdo takto postupoval?“ a „Jak?“ ve smyslu „Jak k situaci došlo?“. Tyto otázky jsou samozřejmě jen příkladem, který slouží k lepší orientaci v tématu. Samotných otázek může být nespočet a budou vždy různé na základě situace, kterou pracovník řeší. Další částí rozhodovacího frameworku je pak „***Substance***“ – autoři ji popisují jako spojení teorie a praxe, které informuje rozhodovací proces. Autoři uvádějí například seznam, který může pomoci pracovníkovi rozhodnout se správně. Posledním bodem, který autoři zmiňují jsou „***principy***“ – principy, které zastává pracovník nebo organizace, ve které pracuje, budou vždy ovlivňovat proces rozhodování. (2006:153-154)

Další z kapitol, které se autorky ve své knize věnují, je kapitola věnovaná **vyhodnocování (Assessment)**. Vyhodnocování je nedílná součást práce všech sociálních pracovníků a mohlo by se zdát, že se jedná o objektivní proces, ale dle autorek tomu tak není. ***Ačkoliv je něco jako „objektivní vyhodnocování“ ideální stav, ke kterému bychom měli ideálně směřovat, domnívám se, že sociální práce je vždy zatížena hodnotami a postoji, které náš názor ovlivňují a tvarují. Proto je „objektivní vyhodnocení“ dle mého nedosažitelné.*** Postoje a hodnoty hodnotícího stejně tak, jako

situace osoby, která je hodnocení vystavena, ovlivňují to, jaké vyhodnocení bude. Sociální pracovník čelí při vyhodnocování etickým a morálním dilematům. To z vyhodnocování činí proces, který je vždy hodnotově zatížen a z principu proto nemůže být považovaný za objektivní nástroj. Autorky uvádějí, že ačkoliv je vyhodnocování centrálním prvkem sociální práce, tak po systematické četbě došly k závěru, že neexistuje jasná definice toho, co Assessment je. (2006:201)

To dle jejich názoru a názoru Holland, který si vypůjčují, vede k jakémusi napětí mezi dvěma přístupy k vyhodnocování. Jedním z nich je empiricky založený měřitelný přístup, druhým z nich je ten, který odráží individuální povahu situace. Holland pak předpokládá, že první přístup poskytuje vyhodnocení, které je „vědecké“, zatímco druhý přístup je založen na pracovníkovi, který používá svou expertízu a znalosti k informování jejich profesionálního úsudku. (2006:201)

Pracovník by pak měl tvořit různé perspektivy, které mu pomohou lépe se zorientovat v situaci. Tento přístup dle autorek sice zpochybňuje konvenční empirický přístup, ale zároveň nedělá z vyhodnocování subjektivní a relativistický proces. ***K vyhodnocování by mělo být přistupováno jako k praktické aktivitě, která je informována teorií a obsahuje prvky osobních dovedností a úsudku.*** Autorky dále v kapitole pracují s výkladem Holland, který se opírá o sociálně konstruktivistický přístup. Sociálně konstruktivistický přístup k vyhodnocování klade důraz na přístup, skrze který lidé definují sami sebe a prostředí, ve kterém žijí. „Konstruování“ je vnímáno jako stálý a nekončící aspekt života lidí a jejich vztahů. Sociálně konstruktivistický přístup zpochybňuje přístup, který považuje vyhodnocování za nástroj, který je objektivní, přesný a konzistentní. Zpochybňuje také fakt, že osoba, která vyhodnocení provádí, je relativně objektivní a pasivní stranou, která jednoduše „sbírá“ empirické fakty, které skládá dohromady a vytváří úsudky na základě „faktů“, které sesbírá. Autorky také hovoří o postmoderní a konstruktivistické kritice, která „varuje“ před tím, že vyhodnocování často pracuje s nástroji, které kladou převažující důraz na klientovy „problémy“, takže preferují diskurz, který je zaměřený na „deficity klientů“ místo toho, aby kladl důraz na potenciál klientů. Vyhodnocování, ke kterému budeme přistupovat jako ke „**společnému šetření**“, umožňuje kreativní exploraci sociálních situací mezi pracovníkem a klientem. Tento informovaný a reflexivní přístup pak dle autorek

umožňuje *pracovat více zplnomocňujícím způsobem a také odporovat dominantnímu přístupu „zaměřenému na problém“ (problem-centered)*. Vyhodnocení se pak stává dynamickým procesem spíše než „úkolem na sbírání faktů“. Je důležité si uvědomit, že *pracovník i klient jsou oba stejně důležitou součástí procesu* vyhodnocování a každý vnáší do situace svou vlastní pozici a smysl. (2006:201-203)

Autorky také poskytují ukazatele, které mohou pomoci pracovníkovi přistupovat k vyhodnocování více antiopresivně. Prvním ukazatelem, o kterém autorky hovoří, je **„vyhodnocování by mělo zahrnovat toho, kdo je hodnocen, a měl by být kladen důraz na jeho silné stránky a potřeby“**. Zapojení klienta je ústředním prvkem antiopresivního přístupu a *nesmí se jednat jen o „papírové zapojení“ klienta*. Přiměřená a citlivá komunikace je podmínkou. Pracovník si musí být vědom komunikačních potřeb, které klient má. Je důležité klást dobře promyšlené a frázované otázky. Je důležité *parafrázovat a shrnovat řečené věci*, poskytovat psaný záznam a činit všechny ostatní důležité kroky, které pomohou správné komunikaci. Autorky také uvádějí, že **„otevřenost a upřímnost by měly prostupovat celým procesem vyhodnocování“**. Klienti mají svá práva a sociální pracovníci zase své povinnosti, které by měly být explicitně zmíněny. Klienti by měli být vždy informováni o důvodu vyhodnocování a postupech organizace například ve vztahu k mlčenlivosti. Vyhodnocování by dle autorek také mělo obsahovat **„sdílení hodnot a obav“**. Pracovník by měl být po celou dobu reflektivní a reflexivní. V procesu vyhodnocování by také nemělo chybět vyhodnocování základů pro navrhovaný postup. *Vyhodnocování by vždy mělo brát v potaz všechny perspektivy lidí zapojených ve vyhodnocovacím procesu*. Vyhodnocování by také mělo být holistické tak, aby reflektovalo komplexnost klientovy situace. Tyto faktory společně s dobrým teoretickým frameworkem pak poskytují dobrý základ pro vyhodnocování, které není pouze obhajitelné, ale je také informováno dialogem mezi klientem a pracovníkem. Autorky také uvádějí, že takový postup se komplikuje tím, že dobrých teoretických frameworků pro vyhodnocování je dle nich nedostatek. *Autorky uvádějí, že nástroje pro vyhodnocování často pocházejí z psychiatrické nebo psychologické praxe a jsou často nekriticky používány*. Autorky se rozhodly, že jako framework, se kterým ve své publikaci pracují, použijí ten, který vytvořil Derek Clifford. Ústředním principem Cliffordovy metodologie je **koncept kritické auto/biografie**. Lomítko zde symbolizuje důležitost propojení mezi člověkem, který vyhodnocení provádí, a

hodnoceným. Clifford uvádí, že jako pracovníci pracující se zranitelnými lidmi musíme klást při interpretaci sociálních situací důraz na kritický a sebekritický postoj při problémech, které zahrnují hodnoty a jednání. ***Pracovník musí při vyhodnocování brát v potaz, že zapojení v procesu, hodnoty, perspektivy a osobní zkušenosti budou vždy řídit a tvarovat to, jak se rozhoduje.*** (2006:210-211)

Clifford poskytuje principy, které pro svou metodologii vytvořil a které poskytují pevný základ pro pracovníky, kteří chtějí do svého vyhodnocování zahrnout více antiopresivní a holistický přístup. Níže uvedené principy tak mohou sloužit ke kritické analýze situace.

Prvním z pěti principů, který autorky uvádějí, je princip „**sociální odlišnosti**“ (**Social Difference**). Při vyhodnocování ***je důležité brát v potaz různé sociálně konstruované odlišnosti, které existují v současné společnosti.*** Tyto rozdíly dle autorek vznikají díky nerovnosti dělby moci mezi dominantní a dominovanou skupinou. Mezi tyto odlišnosti patří například rasa, třída, věk, gender nebo zdravotní postižení. Kromě těchto „hlavních“ rozdílů existují také rozdíly jako je duševní a fyzické zdraví, náboženství, geografická lokace a jiné, které přidávají na komplexnosti oprese, které jednotlivce čelí. Toto pak přispívá k vytvoření „unikátních zkušeností s opresí“ každého jednotlivce. Princip sociální odlišnosti je založen na pochopení toho, jak „sociální odlišnost“ funguje a jak utváří život jednotlivce. Druhým principem, o kterém autorky hovoří, je princip „**reflexivity**“. Při vyhodnocování situace bychom dle autorek měli pamatovat na to, že jsme pozorovatelé, ale i participanty procesu vyhodnocení. ***Princip reflexivity připomíná pracovníkovi nutnost stále vyhodnocovat, jak ho jeho názory nebo příslušnosti k různým sociálním skupinám ovlivňují v procesu rozhodování.*** Pracovník by měl také pamatovat na to, že stejně jako jej ovlivňují jeho životní zkušenosti, tak stejně tak klienta ovlivňují zkušenosti s různými službami, včetně služby, kterou sám poskytuje. Třetím principem, který Clifford definuje, je „**historický rozměr**“. Individuální a skupinové zkušenosti by měly být zasazovány do historického a sociálního kontextu. Pracovník ***by měl porozumět tomu, jak klíčové události na místní, národní a mezinárodní úrovni mohou ovlivňovat chování a postoje.*** Předposledním principem, který je zmíněný, je „**interakce sociálních systémů**“. Osobní životní zkušenosti by měly být dle autorek usazovány do širšího kontextu sociálních systémů. Individuální životní situace by měly být posuzovány ve vztahu k sociálním systémům, jako je rodina nebo komunita.

Porozumění těmto systémům a tomu, jak mohou přispívat zkušenosti jednotlivce, je klíčové, pokud pracovník nechce oddělit chování jednotlivce od sociálních systémů, které jej mohly utvářet a formovat. Posledním principem, o kterém autorky hovoří, je „moc“. Moc formuje a určuje, jaké vztahy jedinec má na osobním až společenském spektru. Proto by měly být problémy, které moc přináší, analyzovány na úrovni politických, sociálních a ekonomických struktur. (2006:212-214)

4.6. Navrhnout, jak lze aplikovat metodu empowermentu při streetwork práci.

Empowerment, neboli **zplnomocňování**, je dle mého názoru jedním z ústředních nástrojů pracovníka, který se rozhodne do své praxe zakomponovat antiopresivní přístup. Možná i z tohoto důvodu se mu autorky rozhodly věnovat celou samostatnou kapitolu. Autorky uvádějí několik principů, které jsou pro ně důležité. Domnívám se, že pro hlubší pochopení zplnomocnění jako metody je pochopení principů, na nichž tato metoda stojí, zásadní.

Jedním z těchto principů je například to, že *zplnomocnění je proces, při kterém pracovník a klient pracují společně jako rovnocenní partneři*. Dalším principem je to, že *pracovník vnímá klienta jako kompetentního a schopného s ohledem k jeho zdrojům a možnostem*. Dalším principem, který autorky uvádějí, je, že *klient nabývá kompetence skrze jeho životní zkušenosti, a to obzvláště z rozhodnutí, která učiní sám ze své vlastní vůle*. Posledním principem, který nyní uvedu, je *nutnost toho, aby klient participoval na procesu zplnomocnění*. To znamená, že cíle a prostředky, kterými cílů dosáhne, a také výsledky, kterých by měl dosáhnout, musí klient určit sám. (Dalrymple, Burke, 2006:110-111)

Pozornému čtenáři jistě neunikne, že výše uvedené principy zcela *jasně zařazují metodu zplnomocnění do kontextu pomoci* tak, jak o ní hovoří například Úlehla. Domnívám se, že tato metoda je tím pádem aplikovatelná jen u klientů, kteří už jsou motivováni změnit svou situaci. Pokud je klient nemotivovaný, sociální pracovník musí nejdřív motivaci u klienta nalézt pomocí specializovaných technik, kterým se ale v mé bakalářské práci nebudu věnovat, protože překračují její rozsah. Pokud by čtenáře toto téma zajímalo více, doporučil bych práce Soukupa a Sobihardové, kteří

dle mého názoru v českém prostředí dobře rozpracovali metodu Motivačních rozhovorů, ve kterých se věnují i práci s nemotivovanými klienty.

Jak tedy pracovat se samotnou metodou zplnomocnění? Nejprve je dobré si uvědomit, že *zplnomocnění není systematický proces*, který by šel snadno rozdělit do jednotlivých kategorií, *jednotlivé fáze se mohou různě prolínat a mísit*. Předtím, než se pokusím zpracovat metodu zplnomocnění tak, jak jí popisují autorky, dovolil bych si vystoupit z logiky analogie a na moment přejít do metody hermeneutického kruhu, protože považuji za důležité „předřadit“ fázi, o které autorky nehovoří. Je jí tzv. „**nastavení pole**“.

Proč je nastavení pole dle mého názoru důležité pro zplnomocnění klienta? *Při nastavení pole dochází k tomu, že klient pracovníkovi důvěřuje, získává pocit, že s pracovníkem může být autentický a cítí se více bezpečně*. K samotnému nastavení pole dochází za použití tří principů. Prvním z těchto principů je „**empatie**“. Pracovník dává klientovi najevo, že poslouchá, dává klientovi zpětnou vazbu na to, co říká. *Toho docílí pomocí parafrází, reflexí a shrnutí*. (Sobihardová,2022).

Druhým principem je „**kongruence – autentičnost**“. To jednoduše znamená být autentický při práci s klientem. Jako příklad neautentického chování dobře poslouží například pracovník SAS, který vysvětluje klientovi, který se SAS spolupracuje, protože mu OSPOD spolupráci nařídil, že může kdykoliv odejít, protože spolupráce je dobrovolná. Pro klienta toto ovšem fakticky není pravda, protože pokud by se rozhodl nespolupracovat, komplikoval by tím svou situaci. *Pokud se pracovníkovi podaří být autentický, dosáhne toho, že se klient cítí bezpečně a nemá obavy z toho, co pracovníkovi říká*. Třetím principem je pak „**akceptace**“. Akceptací se rozumí *mít respekt k tomu, co klient říká, a přijímat to*. Pokud se pracovníkovi toto podaří, klient pak může být sám sebou. (Sobihardová,2022).

Pokud je s klientem dobře nastavené pole, můžeme se dle mého názoru posunout k první fázi zplnomocnění. Pro rozdělení na jednotlivé fáze zplnomocnění jsem se rozhodl pracovat s modelem, který autorky vytvořily pro účely publikace.

Jako první fázi procesu zplnomocnění autorky uvádějí *vytvoření spojnice mezi pozicí jednotlivce a strukturálními nerovnostmi*. (Dalrymple, Burke, 2006:112)

Model analýzy procesu zplnomocnění o této úrovni hovoří jako o „**úrovni pocitů nebo osobní biografie**“. Jak takové spojení vypadá? Jako demonstrace nám může posloužit v sociální práci již poměrně zlidovělý příběh, který ve své knize používají i autorky. V třicátých letech v USA v době hospodářské krize byly pro ženy z chudých komunit organizovány kurzy vaření, které jim měly umožnit uvařit nutričně výživná jídla i s nízkým příjmem. Na jedné části kurzu se měly účastnice naučit, jak připravovat polévku z hlav tresek. Na konci kurzu se ženy mohly ptát na otázky, které je zajímají. Jedna žena se přihlásila a zeptala se „Když my jíme tresčí hlavy, kdo jí zbytek tresky?“ Pro ženy, které se tohoto večera účastnily kurzu, mohla tato otázka zapříčinit vznik uvědomění o jejich pozici, a to ne na osobní úrovni, ale na spojení osobního se strukturálním, tedy přístupu k moci a zdrojům. Součástí této fáze je také „**příslib biografie**“ („**promise of biography**“), jedná se o *vyprávění příběhu s cílem příště se zachovat jinak*. Vypravěč tak *získává více sebevědomí, protože ví, že jeho příběhy jsou brány vážně*. (Dalrymple, Burke, 2006:117) Toto vědomí je samo o sobě zplnomocňující. Vyprávěním těchto příběhů budou také na povrch vyplouvat různá témata, která umožní vytvořit spojení mezi osobními a sociálními problémy. V praxi můžeme také postupovat tak, že necháme klienty hovořit o jejich zkušenostech s opresí. (2006)

Po této úrovni přechází zplnomocnění do další části. Autorky ji ve svém modelu pojmenovaly „**úroveň nápadů nebo změněného vědomí**“. V této úrovni dochází k pokračujícímu „boji sám se sebou“, kdy *člověk vytváří spojnice mezi jeho pozicí a strukturálními nerovnostmi*. Tento „souboj“ pak *vede k lepšímu sebepoznání, seberealizaci a sebedefinici*. To vede ke zvýšenému respektu „sám k sobě“ s tím, jak se člověk naučí vyhodnocovat své vlastní sebepojetí. *Zvýšené uvědomění a pochopení* toho, že člověk není za svou situaci odpovědný, *mu umožňuje „přesunout pozornost“*. Pak dochází k posunu z pocitu bezmocnosti k pocitu větší schopnosti změnit situaci. (2006:118)

Třetí fázi procesu zplnomocnění nazývají autorky „**úroveň aktivity a politické akce**“. Jak je z názvu této fáze patrné, *dochází k uskutečňování samotných změn v systému, který klienta utlačuje*. To je umožněno tím, že *klientovo vědomí se procesem zplnomocnění rozvíjí a díky tomu dochází k uvědomění, že jedinec může konat politické a sociální akce*, které mu mohou pomoci situaci změnit. *Sociální pracovník*

se snaží podpořit změnu sociálních, ekonomických a politických struktur za účelem vytvoření více rovnostářské dělby materiálních zdrojů a společenské moci. Autorky zmiňují existenci velmi reálné možnosti, že lidé začnou mít pochyby o akcích, které konají, druhým dechem však dodávají, že se jedná o nevyhnutelnou součást procesu zplnomocnění, která může být způsobena „touhou po známém“. *V této fázi potřebuje klient podpořit tak, aby nedošlo k návratu k původnímu stavu bezmocnosti.* (2006:118-120)

4.7. Popsat specifika metod antiopresivního přístupu v sociální práci tak, jak je definuje Lena Dominelli

Lena Dominelli (Dominelli,2002) se tomu, jak pracovat antiopresivním přístupem v sociální práci, věnuje v samostatné kapitole. Uvádí, že z existující literatury, konkrétně publikace od Dalrymple a Burke z roku 1995, je zřejmé, že **antiopresivní přístup je zaměřený na klienta a je zplnomocňující.** (2002:32) Uvádí ovšem určitá úskalí přístupu, který zmíněné autorky prezentovaly, domnívá se, že jejich zaměření na to, jak může být klientsko-pracovníký vztah ovlivněn za pomoci právních procesů, není dostatečný. Problém spatřuje v tom, že tento přístup předpokládá, že vztah pracovník – klient je primárním vztahem, který je oddělen ze sociálního kontextu klienta. Dalším problémem, který v tomto přístupu Dominelli spatřuje, je ignorace důležitosti pracovních vztahů a toho, aby se zaměstnavatelé vyhnuli opresi svých zaměstnanců. (2002:33) Domnívá se, že je důležité, aby zařízení, ve kterých pracovníci pracují, byly odhodlány **řešit strukturální komponenty oprese**, které do praxe prorůstají skrze praxi institucí a kulturní normy. Dominelli se domnívá, že je nutné, **aby zaměstnavatel zacházel se svými pracovníky antiopresivním způsobem.** Absence antiopresivního přístupu ke svým zaměstnancům dle Dominelli ztěžuje to, aby si antiopresivní způsob práce zaměstnanci zvolili. Další otázkou, kterou si autorka klade, je, zda je možné „něco změnit“, pokud se do práce antiopresivním způsobem zapojí pouze jedna organizace. Domnívá se, že expanzivní změna pocházející z jedné organizace je nepravděpodobná, **je tedy třeba zaměřit se na to, aby se principy antiopresivní práce zaměřily na změnu sociálního řádu.** (2002:33) To samozřejmě implikuje, že k této změně nemůže dojít v krátkodobém horizontu, Dominelli tedy doporučuje zlepšit organizovanost sociálních pracovníků a jejich propojení s dalšími podobně smýšlejícími pracovníky, institucemi, skupinami klientů a politiky. Toto

komunitní organizování dle Dominelli pomůže snahám o „zvyšování vědomí“ (**consciousness-raising**), které pak může být nápomocno sběru dat o množství lidí, kteří různými způsoby platí různé ceny za své sociální vyloučení. Jakmile takto organizovaní pracovníci získají potřebné informace, mohou tyto informace následně sloužit jako indikátory příčin problémů lidí v dané komunitě a sloužit jako pomůcka k formulaci cílů, které je třeba vytyčit, aby se adresovaly problémy lidí žijících v dané komunitě. (2002:33)

Na osobní úrovni by se měli pracovníci zaměřit na to, jak chápou svůj vztah s klientem a přehodnotit jej tak, aby přestali prioritizovat svůj expertský názor na úkor názorů klienta. (2002:34) Měli by používat informace, které mají k dispozici, a své komunikační dovednosti ke snahám o sdílení moci se svými klienty. Snahy o „zvyšování vědomí“ by neměly zůstat pouze v organizačních strukturách, ale měly by se propisovat i do interpersonálních struktur. Pracovník může klientům poskytovat informace o tom, co se děje v ostatních komunitách. Kromě toho by se pracovník měl zaměřit na „zvyšování vědomí“ v oblasti existujících sociálních vztahů. Pracovník by měl poskytovat informace o tom, že současné sociální vztahy jsou nastaveny nespravedlivě a že musí být transformovány tak, aby se každý člen společnosti cítil hodnotně. *Dominelli se také domnívá, že sociální pracovníci slouží jako jacísi „strážci závazku“ společnosti starat se o zranitelné lidi, domnívá se tedy, že snahy o to, aby si klient uvědomil svá práva a pravomoce, jsou esenciální součástí práce sociálního pracovníka, to tedy znamená, že pokusy o zplnomocnění klienta jsou běžnou součástí náplně jejich práce.* (2002:35)

Pokud bych se měl zaměřit na to, jaká jsou specifika v přístupu Leny Dominelli, uvedl bych jako hlavní rozdíl její zaměření na to, aby antiopresivní přístup nemířil pouze vně organizací, ale i dovnitř. Mezi další ukazatele, které autorka považuje za důležité, patří **sdílení moci s klientem**, tedy zaměření na to, aby docházelo k zapojování klienta nejširším možným způsobem a také na to, aby pracovník jednal antiopresivně. Dalším bodem, který autorka ve své přístupu prosazuje, je již zmíněné „zvyšování vědomí“, z mého dosavadního pochopení autorčina přístupu se domnívám, že tyto snahy cílí hlavně na **zvýšení potenciálu pro zplnomocnění klienta**, jedná se o snahu vytvořit jakési „podhoubí“, ve kterém se může procesu zplnomocnění dařit. Dalším principem, který definuje teorii Leny Dominelli, je samozřejmě zaměření na **zplnomocnění nebo**

sebezmocnění klienta, vnímám to tak, že pro Lenu Dominelli je zplnomocnění klienta zcela ústředním principem, kolem kterého je následně konstruován zbytek teorie.

4.8. Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivní sociální práce při monitoringu lokality.

V publikaci se mi nepodařilo nalézt principy, které by bylo možné využít při monitoringu lokality. Domnívám se, že stejně jako v případě předchozí publikace, jsem relevantní informace nenalezl, protože autorka se ve své publikaci zaměřuje na antiopresivní přístup v sociální práci obecně. Mapování lokality se tak pro jeho specifickou ve své publikaci nevěnuje.

4.9. Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivního přístupu při navazování prvního kontaktu?

Pokud se streetworker rozhodne se svými klienty pracovat partnerským, antiopresivním přístupem, je dle mého názoru dobré vědět, jak dochází k formování identity a jak dochází k propojení identity s opresí. Pokud bude streetworker do prvního kontaktu vstupovat s těmito znalostmi, věřím, že mu pomohou lépe pochopit životní situaci klienta a životní kontext, ve kterém se nachází. To mu pak pomůže navázat autentičtější vztah, ve kterém bude větší šance na podporu zplnomocnění klienta.

Autorka ve své publikaci **hovoří o identitě jako o ústřední vlastnosti oprese**. Uvádí, že dichotomistický přístup předpokládá identitu jako jasně definovanou, fixní a neměnnou. (Dominelli,2002:38)Autorka s tímto zjednodušujícím popisem nesouhlasí. Uvádí, že antiopresivní přístup klade důraz na to, že *identita a její formování je dynamický proces*. Identita je v tomto přístupu vnímána jako „stav bytí“, který je stále v procesu formování. *Identita je formována na základě procesů, které jsou zakořeněny v samotném vnímání sama sebe a toho, čím je, nebo by chtěl být při formování identity také jedinec*(2002:40). Čerpá ze své kultury, hodnot, společenských norem a tradic. To, jak se pak identita u každého člověka projevuje a jak každý jiný člověk vnímá identitu daného jedince, záleží dle autorky na tom, jak se

odehrávají jejich vzájemné sociální interakce. *Pokud přijmeme tento druh výkladu identity a jejího formování, dospějeme stejně jako autorka k závěru, že samotná identita je sociální konstrukt* (Social Creation) (2002:40). Zde následně dochází k velmi zajímavému propojení s antiopresivním přístupem. *Vzhledem k tomu, že identita je sama o sobě sociálním konstruktem, do procesu formování identity se zahrnuje i sociální kontext*, ve kterém jedinec žije a pracuje, protože tento kontext je následně něco, co si jedinec „přináší“ do sociálních setkání, ve kterých se formuje jeho identita. *Pokud člověk pochází z dominantní skupiny, do tohoto „jednání“ si přináší „náležitost ke společnosti“, oprávnění participovat ve společnosti a právo činit takové volby, jaké uznají sami za vhodné. Pokud jedinec do této dominantní skupiny nenáleží, přináší si do „jednání“ jen své osobní dovednosti a charisma.* Vyloučení lidí z nedominantních skupin z dominantního sociálního řádu pak vede k tomu, že musí neustále nastolovat svá práva týkající se jejich práva na názor a jejich místa ve společnosti místo toho, aby byla brána jako samozřejmost tak, jak je tomu u jedinců z dominantní skupiny. *Formování identity také zahrnuje proces oddělování nebo odlišování se od ostatních.* To dle autorky znamená, že formování identity spočívá ve tvorbě a udržování odlišností. *Toto zaměření na „odlišnosti“ by dle autorky nebylo samo o sobě problematické, pokud by nebylo v tradičním pojetí vytrhááno* z kontextu *a jednotlivým hodnotám následně nebylo přiřazeno „známkování“, které by určité hodnoty stavělo nad jiné hodnoty.* Toto „známkování“ hodnot pak dle autorky *přispívá k negativnímu vyhodnocování jedinců, které následně vede k opresivnímu jednání.* Znehodnocování těchto rozdílů je dle autorky ústřední pro mocenské vztahy založené na nerovnosti a přispívá dynamice oprese a ponižujícímu zacházení s vyloučenými jedinci. Kromě tohoto individuálního rozměru *má identita i kolektivní dimenzi.* Dominelli ve své publikaci využívá příkladu matky samoživitelky, která náleží do sociální entity, na jejíž tvorbě se podílí, ale i nepodílí. *Její identita matky samoživitelky je tvořena skrze interakci s ostatními, to pak konstruuje její rodičovství určitými způsoby, které mohou, ale nemusí reflektovat její vlastní náhled na to, jaký je rodič.* (2002:40-42) Pokud bych měl najít podobný případ ve streetworku, nemusím chodit daleko. Samotný pojem „uživatel drog“ nebo v pejorativním kontextu „feťák“ přichází s určitou „sadou“ hodnot a postojů, které uživatele drog škatulkují tak, jak se majoritní společnosti hodí. Stejně tak, jako si matka samoživitelka může vybrat určité hodnoty, které ji ostatní přisuzují, může si i člověk užívající drogy zvnitřnit nějaké

hodnoty, které o lidech může mít majoritní společnost. Z osobní zkušenosti mohou použít příklad „já sem stejně jenom starej feťák co je neschopnej“. U tohoto konkrétního jedince může docházet k určitému přejímání hodnot toho, co pro mainstreamovou společnost může pojem „feťák“ znamenat. To, co by si měl streetworker z antiopresivního náhledu na hodnoty odnést do samotné praxe, je dle mého názoru hlavně to, že *identita je fluidní a nikoli fixní*, to dle mého názoru znamená, že *klient může se svou identitou pracovat a měnit jí tak, aby si v budoucnosti mohl vytvořit vlastní náhled na to, co pro něj konkrétně znamená být člověkem užívajícím drogy*.

V další části knihy se autorka podrobněji věnuje procesu **odlišování se od druhých** (Othering) jako vylučujícímu procesu. Vylučování v „odlišování se od druhých“ spočívá v tom, že čerpá z „Oni-My“ dyády. Tato dyáda *používá odlišnosti a rozdíly, aby vytvořila dvě skupiny, skupinu „žádaných“ a skupinu „nežádaných“*. Procesy exkluze a inkluze se mohou projevit ve všech možných rozdílech, ale mezi ty klíčové patří rasa, gender, sexuální orientace, věk, duševní zdraví a třída. Ve všech těchto případech jsou tyto a jiné hodnoty stavěny do dyády „nadřazený - podřazený“. Například heterosexuál může být považovaný za nadřazeného homosexuálovi, nebo muž může být považovaný za nadřazeného ženě a podobně. (2002:44)

Při navazování prvního kontaktu by měl dle mého názoru streetworker, který pracuje metodou antiopresivního přístupu, vždy pracovat s **mocí** a s tím, jak ovlivňuje vztahy, které vznikají. *Autorka hovoří o moci jako o „setkáních“, kde je moc aplikována skrze mnohorozměrné vyjednávání, jehož cílem je dosáhnout určitého výsledku*. Tento výsledek je pak následně upravován v případě, že s ním jedna ze stran nesouhlasí, dokud obě strany nenaleznou shodu. (2002:87)

4.10. Navrhnout, jak lze využít metody antiopresivního přístupu při dlouhodobé práci s klientem.

Jedním z ústředních principů, se kterým antiopresivní přístup pracuje, je **zapojování klienta**. *Tradiční přístupy v sociální práci stojí na tom, že pracovník přejímá roli „pracovník-expert“ a předpokládají, že on je tím, kdo vykonává práci. Na druhé straně tohoto přístupu stojí klient, který je naopak obsazen do role pasivního*

přihlížejícího, který nijak nepřispívá procesu a nijak nereflektuje vztah, který byl mezi nimi vytvořen. Domnívám se, že tento přístup je chybný a zjednodušující. Lena Dominelli pro popsaní „**klientské práce**“ používá kazuistiku, na které je dle mého názoru dobře vidět, že i klient „pracuje“ na zajištění jeho oprávněných zájmů.

Kazuistika vykládá příběh Anny, ženy se dvěma dětmi, která má domluvenou schůzku se svou sociální pracovnící, takto příběh popsala Anna autorce knihy. Schůzka byla naplánována na devět hodin ráno, aby se klientka na schůzku zvládla dostavit, musela vstát už v šest hodin, připravit na cestu sebe a její dceru a syna a vyrazit. Aby na schůzku přišla včas, musela jet autobusem, protože automobil nevladla, a aby dorazila do cílové lokace, musela třikrát přestoupit. Při jednom z přestupů nestihla přestoupit a musela v dešti čekat půl hodiny na další spoj. Když dorazila do kanceláře sociální pracovníce, byla promáčená a vyčerpaná. Děti cestu také nezvládly úplně dobře a pochopitelně byly nevrilé. Po příchodu do kanceláře se Anna s dětmi v kanceláři posadila a schůzka započala. Dívka po chvíli začala vyvádět, protože se nudila. V ten moment jí pracovníce věnovala pohled, který říkal „neumíš kontrolovat svoje děti“. Anně také přišlo, že se k ní pracovníce chová arogantně. Nemusela ani nic říkat pro to, aby Anně došlo, že si sociální pracovníce myslí, že nedělá svou práci dobře. Anna byla velmi naštvaná, přemýšlela nad tím, jak by danou situaci vyřešila sociální pracovníce, kdyby byla v její pozici a musela se s dětmi vléct přes celé město. Uvědomovala si také, že by pro pracovníci byla celá situace mnohem snazší, protože má k dispozici automobil. I když byla Anna velmi naštvaná, uvědomovala si, že nesmí dát nic najevo, pokud si chce zajistit přístup k penězům, kvůli kterým na schůzku přišla. Seděla tedy dál a nedala nic najevo. (Dominelli, 2002:65)

Z toho, jak Anna příběh popisuje, je zřejmé, *že to, co dělá, považuje za práci*, a má pravdu. Přepravit děti a sebe přes celé město vyžaduje celou řadu schopností, které musela Anna mít, jako například plánování a organizování. Anna si také v dané situaci uvědomila, v jak nerovnoměrné pozici je oproti sociální pracovníci, která má lepší přístup k osobním zdrojům, které jí usnadňují život, k těmto osobním zdrojům patří například automobil, kterým sociální pracovníce disponuje. Kromě toho si Anna také zcela jasně uvědomuje, jak je v dané interakci rozložena moc. Reflektuje, že sociální pracovníce funguje jako „brána“, přes kterou se musí dostat, aby měla přístup ke zdrojům, které jí může poskytnout jen sociální pracovníce. V tomto případě se jedná

o peníze, o jejichž distribuci sociální pracovnice rozhoduje. A protože Anna reflektuje tento mocenský vztah, ví, že „musí držet hubu a krok“ aby dosáhla toho, kvůli čemu na schůzku přišla. (2002:66)

Z této kazuistiky musí být dle mého názoru i největšímu skeptikovi patrné, že ***klienti se také aktivně zapojují do procesu a sami vykládají své zdroje pro to, aby dosáhli toho, čeho chtějí.*** Pokud toto přijmeme jako fakt, není dle mého názoru jediný důvod pro to, nezapojit klienta do samotného procesu. Domnívám se, že pokud by pracovník pracoval tradičnějším přístupem v dyádě aktivní pracovník – pasivní klient, mohl by ve své praxi dosáhnout přinejlepším uschopnění klienta, ale nikdy by nemohl dosáhnout zplnomocnění.

Tomu, jak ***podpořit klienta v zapojení do samotného procesu,*** věnuje Dominelli samostatnou podkapitolu. Domnívá se, že pro podporu tohoto procesu je vhodné ***poskytnout klientovi adekvátní zdroje*** pro to, aby mohl dosáhnout svých nároků. Dále by měl pracovník uznat klientovo zapojení do samotného procesu. Důležité je také ***uznat a ocenit klientovy znalosti a náhled na situaci.*** Jak jsem psal v průběhu mé bakalářské práce již několikrát, ***klient je tím, kdo ví o své situaci nejvíce, on sám drží nejvíce znalostí o tom, v jaké situaci je, a on sám je největším expertem na svou situaci.*** Pracovník, který chce pracovat antiopresivním přístupem, by měl tyto klientovy znalosti oceňovat a reflektovat, i když může být současný diskurz proti tomuto pohledu. Pracovník by měl dle Dominelli také ***reflektovat interaktivní náтуру samotného procesu,*** pokud chce, aby klient nemusel vykládat takové úsilí proto, aby byl jeho názor slyšet. ***Když pracovník uzná klientovu schopnost jednat, oprese se stává věcí, o které lze hovořit explicitně, a stává se ústřední částí procesu intervence.*** Stejně tak rozdíly, které může klient mít oproti většinové společnosti, jako je například gender nebo třída, se stávají hmatatelnějším konceptem, se kterým je možné pracovat. Pokud chce pracovník s klientem na změně pracovat zplnomocňujícím přístupem, ***je také vhodné zaměřit se na jeho schopnost jednat a na jeho silné stránky spíše než na jeho pasivitu a slabé stránky.*** Zcela zásadní je také ***co nejvíce a nejdůkladněji zapojovat klienta do tvorby rozhodnutí a toho, jak je třeba jednat, aby se situace vyřešila.*** (2002:96-98)

Vzpomínám si na jeden příběh, který mi vyprávěl kolega, když jsem se účastnil praxe v Centru adiktologických služeb. Klientka dorazila na schůzku s pracovníkem a kromě

klasické výměny probíhal i rozhovor. V průběhu rozhovoru narazila klientka s pracovníkem na téma pobytu v terapeutické komunitě, klientka se aktivně doptávala na informace a zdálo se, že jí pobyt v terapeutické komunitě zajímá. Po skončení jejich setkání byl pracovník velmi nadšený z toho, že klientka projevila zájem o terapeutickou komunitu, proto se rozhodl do ní zavolat a pobyt klientky v zařízení předjednat. Když se o týden později setkali znovu, tyto informace jí předal, klientka byla zaskočená, ale nakonec souhlasila. S pracovníkem se domluvili, že se v den nástupu potkají na nádraží a do terapeutické komunity pojedou společně. Když nastal den nástupu, pracovník čekal na klientku na nádraží, ale klientka nikdy nepřišla. Klientka do centra nepřišla ani příští týden a nějakou dobu služeb nevyužívala.

Tento příběh jsem se rozhodl uvést, protože se domnívám, že hezky demonstruje, k čemu může dojít, pokud se pracovník rozhodne neuznávat klientovu schopnost jednat a účastnit se na procesu rozhodování. Nemám nejmenší pochyby o tom, že daný pracovník jednal s dobrým úmyslem a se snahou klientce pomoci, ale nerespektování klientčiny autonomie a schopnosti rozhodovat vedlo k tomu, že pracovník i pracovníci v terapeutické komunitě využili své zdroje zbytečně. Došlo také k narušení vztahu klientky s daným pracovníkem a vzhledem ke vzniklé situaci se také ztížil přístup klientky ke zdrojům terciální prevence, protože se na základě vzniklé situace rozhodla nějakou dobu dané zařízení nevyužívat. Celá situace tak skončila v horší pozici, než začala. Domnívám se, že pokud by byl pracovník obeznámený s antiopresivním přístupem a ke klientce přistupoval více partnersky, mohla by celá situace dopadnout jinak. Pracovník mohl například v průběhu dalších setkání téma pobytu v terapeutické komunitě otevírat, probírat s klientkou pro a proti pobytu v terapeutické komunitě. Případně jí dále motivovat tak, aby se, pokud by chtěla, rozhodla pro pobyt v terapeutické komunitě sama. Pokud by se klientka v této hypotetické situaci pro pobyt v terapeutické komunitě rozhodla sama a sama si jej také zařídila, domnívám se, že dobrým „vedlejším produktem“ takového přístupu by bylo to, že klientka by sama poznala, že je schopna rozhodovat se tak, jak uzná sama za vhodné, s tím, že by věděla, že pracovník bude její rozhodnutí respektovat, ať se rozhodne jakkoliv. Toto vědění, že je „paní situace“ by dle mého názoru prospělo i samotnému procesu zplnomocnění, který stojí a padá na tom, jak moc se klient do řešení své situace zapojí a jak moc je mu ono zapojení do řešení situace umožněno.

4.11. Navrhnout, jak lze aplikovat metodu empowermentu při streetwork práci.

Ačkoliv jsem slovní výraz „ústřední princip“ použil v průběhu mé bakalářské práce vícekrát, domnívám se, že v antiopresivní práci neexistuje metoda, pro kterou by toto slovní spojení sedělo více, než právě metoda empowermentu. *Pokud zvládneme dobře pracovat se zplnomocněním klientů, můžeme dosáhnout změn v životě klientů, kterých bychom při jiném druhu intervence dosahovali jen stěží.* Osobně považuji za nejpřínosnější na metodě zplnomocnění to, že umožní klientům poznat, jaké je hájit své zájmy a dosáhnout jich. *Umožní jim poznat, že pro dosažení svých zájmů potřebují často jen sami sebe a že oni sami jsou klíčem k vyřešení své situace.* Pohledů na zplnomocňování je několik. Dominelli se ovšem domnívá, že pro to, aby klient mohl dosáhnout zplnomocnění, *je třeba na situaci klientů pohlížet holisticky.* Dominelli například hovoří o multidimenzionalitě kontextu. Domnívá se, že pokud se lidé v pomáhajících profesích mají vyhnout tvorbě „kartonových lidiček“, aby jimi zaplnili konkrétní stereotypy, musí situaci vyhodnocovat komplexně a v kontextu své situace a situace svých klientů. (Dominelli,2002:24) Multidimenzionalitu kontextu vysvětluje na grafu, který jsem si pro snazší vyjasnění konceptu dovolil přeložit a přiložit.

Graf 1 Multidimenzionalita kontextu (Dominelli, 2002:24)

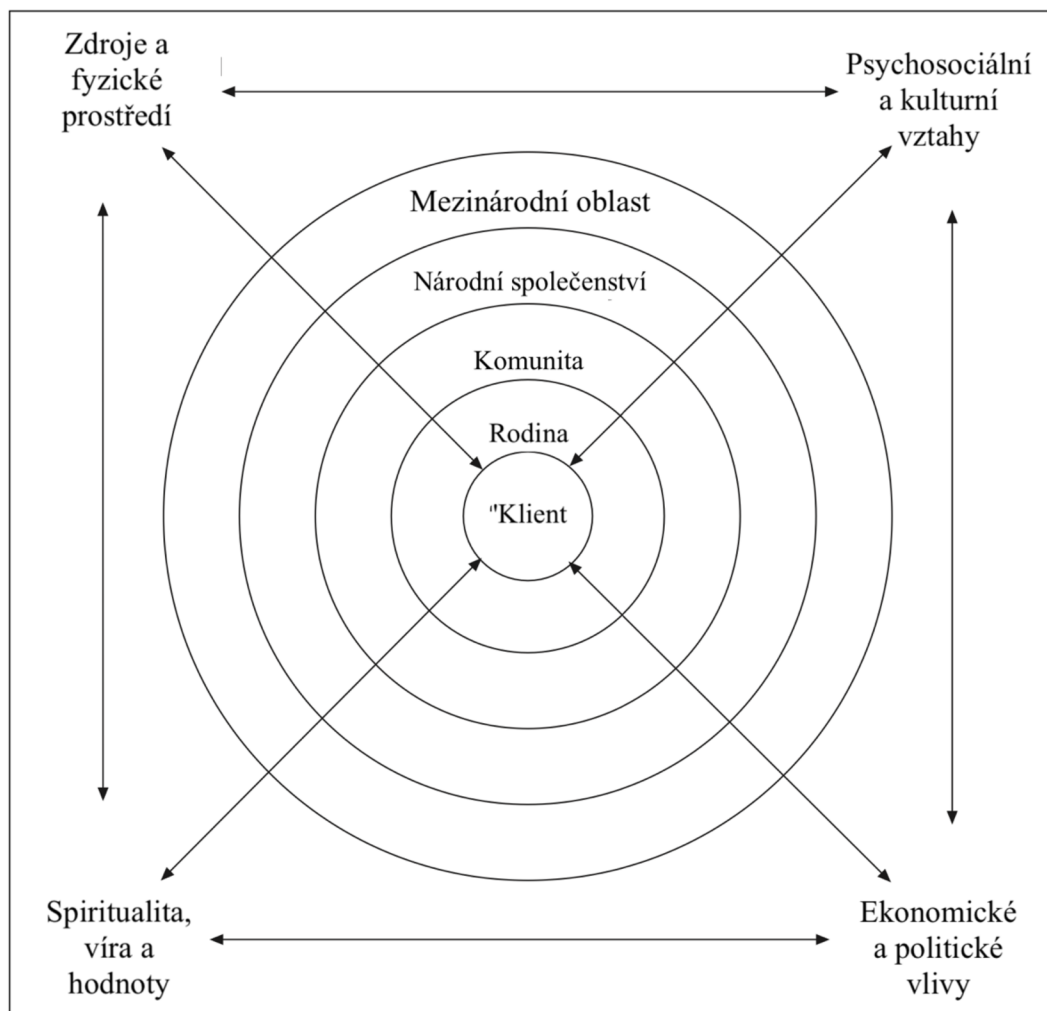

Diagram popisuje oblasti, ve kterých je třeba provádět intervence cílící na posílení schopnosti jedince dosáhnout sebezmocnění (self-empowerment). Celý diagram začíná jedincem neboli „klientem“. Je to z toho důvodu, že identita je prožívána na osobní úrovni. Klient je ve středu tohoto diagramu i proto, že je to obvykle místo, ve kterém začíná pracovník pracovat. Jako další kruh je v tomto diagramu uvedena rodina, která je obvykle úzce propojena s životním světem klienta. Dále jsou pak v diagramu uvedeny další složky, které ovlivňují klientův životní kontext, jako komunita, ve které se člověk pohybuje, stát, ve kterém žije a globální ekonomika, která určuje potenciál pro rozvoj lokality, kterou klient obývá. Porozumění tomu, jak tyto

interakce mezi jednotlivými úrovněmi probíhají, umožní pracovníkovi lépe pochopit, jak může klienta podpořit tak, aby ocenil jeho schopnost rozhodovat sám o svém životě. Dále Dominelli zdůrazňuje, že na rozdíl od tradiční praxe, které extrahuje klienta z jeho sociálního kontextu, tento model jej naopak do jeho sociálního prostředí ukotvuje a uznává interakce, které mezi jednotlivcem a jeho prostředím probíhají. Dominelli také zmiňuje, že odhodlání zasazovat klienty do sociálního kontextu proměňuje celou práci na vysoce politickou, protože je třeba pracovat s rozvržením moci. Jakékoliv vykonávání moci zahrnuje sérii vyjednávání o pozicích, kdy každá strana využívá svého jednání, aby dosáhla svých stanovených cílů, z tohoto důvodu nelze nikdy dosáhnout zplnomocnění „za klienta“. To, co ale může pracovník, který chce dosáhnout zplnomocnění svých klientů, udělat, je podpořit jej a vytvořit takové pracovní prostředí, ve kterém může sebezmocnění prosperovat. (2002:24-25)

Jedním ze způsobů, jak může pracovník klienta podpořit, je ten, že bude respektovat klientovo právo rozhodnout se samostatně a jednat autonomně, pracovník by se měl také zaměřit na silné stránky klienta bez toho, aby podkopával jeho odpovědnost za volby, které učiní. Dalším způsobem je pak také partnerský přístup a s ním spojené zapojení klienta do procesu řešení problémů, kterému jsem se věnoval výše. Třetím způsobem je pak práce s klientovou identitou a s tím, jak jeho život tvaruje oprese. Tím, že umožníme klientovi hovořit o jeho zkušenostech s opresí, validujeme jeho právo vysvětlovat svou životní cestu svým vlastním způsobem. Pokud se pracovníkovi podaří tyto cíle naplnit, poskytne tím živnou půdu pro proces zplnomocnění. (Dominelli, 2002)

4.12. Shrnutí výsledků

V mé bakalářské práci jsem se snažil odpovědět na výzkumnou otázku „Jakým způsobem můžeme využít metody antiopresivní sociální práce při streetwork práci s lidmi užívajícími drogy.“ Odpovědi na tuto otázku jsem se pokusil dosáhnout skrze rozdělení na podcíle nižšího řádu. V následujících řádcích bych rád rozebral, co se mi podařilo zjistit.

Nejprve bylo potřeba zjistit, čím jsou specifické jednotlivé přístupy mnou zvolených autorek. Dalrymple a Burke se domnívají že cílem AOP je zaměření se na podporu

sociální spravedlnosti. Za ústřední principy AOP považují inkluzi, zaměření na participaci, zkoumání oprese, kritiku dominantních přístupů v sociálních vědách a zaměření na to, že antiopresivní sociální práce je politická. Dominelli se shoduje v tom, že AOP by měl být zaměřený na klienta a na jeho zplnomocnění, ale domnívá se, že je třeba klást větší důklad na sociální kontext klienta. Domnívá se také, že pokud má antiopresivní přístup dosáhnout významnějších výsledků, je třeba, aby snahy o minimalizaci oprese nekončily u klientské práce, ale zaměřovaly se i na to aby organizace ve kterých sociální pracovníci a streetworkeri působí, byly samy antiopresivní a neutlačovaly své pracovníky. Poté co jsem identifikoval specifika přístupů, jsem mohl postoupit k jednotlivým dílčím cílům ve kterých se zaměřuji na hypotetickou aplikaci metod antiopresivního přístupu.

V prvním dílčím cíli jsem se zaměřil na to, jak lze využít metod AOP při monitoringu lokality, na tuto otázku jsem nedokázal odpovědět, protože jsem ve zkoumané literatuře nenarazil na nic, co by se dalo využít.

V druhém dílčím cíli jsem se věnoval tomu, jak lze využít metod AOP při navazování prvního kontaktu. Hlavní metodou, se kterou by měl pracovník dle mého názoru pracovat, je práce s hodnotami a reflexe toho, jak naše hodnoty a přesvědčení ovlivňují práci s klientem. Z teorie Leny Dominelli mi jako důležitou metodou pro první kontakt s klientem přišla práce s identitou. Dominelli se domnívá, že je důležité vědět, jak dochází k formování identity klienta a jak je identita propojená s opresí. Dominelli se domnívá, že identita je ústřední vlastností oprese, proto je dle mého názoru důležité jí porozumět.

V třetím dílčím cíli jsem se pokoušel zjistit, jak je možné využít metod antiopresivního přístupu při dlouhodobé práci s klientem. Domnívám se, že nejprospěšnější metodou, kterou lze využít při dlouhodobé práci s klientem, je metoda partnerského přístupu. Metoda partnerského přístupu zvyšuje participaci klienta a pomáhá poskytnout lepší zázemí pro proces zplnomocnění. Pomáhá také stanovit partnersky nastavené cíle. Dalším důležitým principem je pak minimální intervence, která zajišťuje, že pracovník bude do života klienta zasahovat jen tehdy, bude-li to nezbytně nutné. Popisuji také specifika antiopresivního přístupu k vyhodnocování.

V poslední výzkumné otázce se pokouším odpovědět na otázku, jak je možné aplikovat princip empowermentu do práce s klientem. Popisuji principy, které jsou

zásadní pro to, aby mohl být zahájen proces zplnomocnění. Následně se věnuji procesu zplnomocnění a jednotlivým krokům v něm. Při zkoumání knihy Leny Dominelli jsem narazil na pojem sebezmocnění. Domnívám se, že Dominelli vnímá jako hlavní přínos pracovníka vytvoření jakéhosi „podhoubí“, ve kterém může dojít k sebezmocnění klienta. Stručně se také věnuji přístupům, které mohou být prospěšné při pokusech o zplnomocnění klienta. V podstatě se jedná o metody, o kterých jsem hovořil již v předchozích částech jako je například partnerský přístup či participace klienta.

V mé bakalářské práci jsem se pokoušel identifikovat ústřední metody antiopresivního přístupu. Následně jsem se zamýšlel nad tím, jak by bylo hypoteticky možné tyto metody a principy využít ve streetwork práci. Došel jsem k tomu, že existuje několik metod, které jsou ústřední pro antiopresivní přístup a které by šly využít ve streetwork práci. Všechny metody, které antiopresivní sociální práce využívá, jsou dle mého názoru zaměřeny na podporu procesu zplnomocnění klienta. Například partnerský přístup slouží k objevení klientových silných stránek a k horizontálnějšímu nastavení vztahů mezi klientem a pracovníkem, k tomu dochází za pomoci přístupu „klient je největší odborník na svůj život“. Tento přístup zjednodušeně říká, že je dobré občas odložit „masku experta“ a zaměřit se na to co chce říct klient a čemu se chce věnovat. Pokud dáme klientovi možnost podílet se na řešení své situace, dáváme mu do rukou silný nástroj, který mu umožní uvědomit si, že je schopný sám rozhodovat o svém životě. K podpoření procesu zplnomocnění dále slouží i princip minimální intervence. Ten se snaží popsat, jak se citlivě rozhodovat tak, aby byl kontrolní zásah do života klienta co nejmenší. Domnívám se, že minimální intervence je prospěšná procesu zplnomocnění právě protože dává možnost klientovi dělat svá vlastní rozhodnutí a cítit, že mu v nich „nikdo“ nebrání.

Pokud bych měl shrnout, jak by měl ke svým klientům přistupovat streetworker, který chce pracovat antiopresivním přístupem, zaměřil bych se na následující metody a principy. Pracovník by měl v počátku své spolupráce (ale i jejím průběhu) reflektovat, jaké hodnoty a přesvědčení vstupují do jeho jednání s klientem. To mu pomůže lépe pochopit životní kontext, ve kterém se klient nachází. Při dlouhodobé práci s klientem by se měl pracovník zaměřit na to, aby s klientem pracoval partnersky a zapojoval jej do řešení své situace v co největší možné míře. Měl by také klást důraz na to, aby intervenoval jen v situacích, kdy je to nutné. Pracovník by se také neměl bát s klientem otevírat témata oprese a toho, jak ovlivňují jeho životní

zkušenost. Pokud bude pracovník s klientem pracovat partnersky, vytvoří tak podhoubí pro zplnomocnění klienta, ve kterém pak může dosáhnout s klientem významnějších změn.

Závěry a doporučení

V mé bakalářské práci jsem se věnoval tomu, jak je možné využít principy antiopresivní práce ve streetwork práci s lidmi rizikově užívajícími drogy. Domnívám se, že hlavního cíle mé bakalářské práce se mi podařilo dosáhnout téměř ve všech aspektech, podařilo se mi lokalizovat metody, které jsou zásadní pro antiopresivní přístup v sociální práci, a pokusil jsem se zmapovat, jak s těmito znalostmi pracovat. Jeden z mnou stanovených podcílů se mi však nepodařilo naplnit. Jedná se o podcíl „Navrhnout, jak lze využít principy antiopresivní práce při monitoringu lokality“. V publikacích, které jsem vybral, se mi nepodařilo nalézt žádné znalosti, které bych mohl importovat do současné teorie streetworku. Důvodů pro to, proč se mi nepodařilo tento cíl naplnit, může být několik, od mé vlastní neschopnosti najít prvky, které by šly při monitoringu lokality využít, po výběr špatných publikací. Domnívám se, že se mi nepodařilo naplnit tento cíl hlavně z důvodu, že jsem jej špatně stanovil. Samotnou metodu monitoringu lokality vnímám jako poměrně „technickou“ a vlastní metodám práce v přirozeném prostředí klienta. Tyto dva důvody vnímám jako hlavní pro to, proč se mi ke zmíněnému tématu nepodařilo nic nalézt. Publikace se věnovaly převážně individuální práci bez specifické cílové skupiny, avšak se zaměřením na sociální práci v rodinách, nikoliv streetworku nebo terénní práci, ve které by dávalo smysl věnovat se samotnému pohledu na monitorování z antiopresivního pohledu.

Pokud bych měl reflektovat mnou zvolenou výzkumnou strategii, řekl bych, že hlavní výzkumná metoda, kterou jsem zvolil, analogické teoretizování, mi poměrně vyhovovala. Jedná se o dobře zpracovanou výzkumnou metodu, která mi poskytovala dostatečnou oporu. Pokud bych se měl vyjádřit k samotné strategii, kterou jsem zvolil pro mou bakalářskou práci, již tak pozitivní být nemohu. To, že jsem si pro mou bakalářskou práci zvolil natolik netradiční metodu a způsob výzkumu, mě opakovaně frustrovalo, provádět hloubkové studium literatury a následně se jej pokoušet aplikovat jsem vnímal jako velmi časově a intelektuálně náročné. Zpětně reflektuji, že jsem se v průběhu volby tématu a cíle mé bakalářské práce stal obětí Dunning-Krueger efektu, který vedl k tomu, že jsem přecenil své schopnosti a znalosti. Pokud bych si volil téma bakalářské práce znovu, pravděpodobně bych zvolil tradičnější přístup.

Ačkoliv mohou předchozí řádky působit tak, že lituji tématu, které jsem si vybral, není tomu tak. Kritická sociální práce mi pomohla najít způsob, pomocí kterého mohu se svými klienty pracovat způsobem, který minimalizuje případnou opresi, zaměřuje se

na jejich silné stránky a pomáhá mi s klienty pracovat tak, aby se cítili v pozici, kdy mohou rozhodovat o sobě a svém životě. Neumím si představit, že bych s klienty pracoval jinak. Moment, kdy jedna má klientka reflektovala, že je velmi ráda, že ji na rozdíl od předchozích pracovníků neodsuzují za chyby, které udělala a momenty, kdy se mi poprvé podařilo dosáhnout alespoň částečného zplnomocnění klienta tak, že byl schopný sám hájit své zájmy i vstříc opresi, pro mě byly velmi transformativní. Pokud budu schopen pomoci alespoň jednomu člověku objevit krásu kritické sociální práce a toho, jak je schopna transformovat životní svět klienta, nebylo mé úsilí zbytečné.

Seznam literatury:

- BAJER, P. HLOUŠEK, R. 2007. Cílem terénních programů je stabilizovat zdravotní a sociální stav uživatelů. *Sociální práce/Sociální práce*. 07(3). 13-15.
- BEDNÁŘOVÁ, Z. PELECH, L. 1999 *Sociální práce na ulici – streetwork*. Brno: Doplněk.
- BEDNÁŘOVÁ, Z. PELECH, L. 2003. *Slabikář sociální práce na ulici: supervize, streetwork, financování*. Brno: Doplněk.
- BJELONČÍKOVÁ, M. GLUMBÍKOVÁ, K. GOJOVÁ, A. et al. 2016. *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- BURIÁNEK, J. 2017. *Operacionalizace*[online]. Praha: Sociologický ústav AVČR. [15.5.2022]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Operacionalizace>.
- BURIÁNEK, J. 2017. *Procedura typologická*[online]. Praha: Sociologický ústav AVČR. [15.5.2022]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Procedura_typologická.
- ČERMÁKOVÁ, K. JOHNOVÁ, M. 2002 *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe: průvodce poskytovatele*. Praha: MPSV.
- ČERNÁ, D. 2008. Úvod do terénní sociální práce. In JANOUŠKOVÁ, K. NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénního pracovníka: Sborník studijních textů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 9-23.
- DALRYMPLE, J. BURKE, B. 2006. *Anti-Opressive Practice Social Care and the Law*. Maidenhead:Open University Press.
- DOMINELLI, L. 2002. *Anti-Opressive Social Work Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- FERGUSON, I. 2009. Another Social Work is Possible! Reclaiming the Radical Tradition. In LESKOŠEK, V. *Theories and Methods of Social Work*. Ljubljana: University of Ljubljana. 81-98.
- HEALY, K. 2001. Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. *Critical Social Work*, 2(1), 1-13.
- HRDINA, P. KORČIŠOVÁ, B. 2003. Terénní programy. In KALINA, K. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: UVČR. 159-164.
- HUNT, N. ASHTON, M. LENTON, S. et al. 2003. *A review of the evidence-base for harm reduction approaches to drug use* [online]. Londýn: Forward Thinking on Drugs [4.5.2022] Dostupné z:

- https://www.researchgate.net/publication/242557610_A_review_of_the_evidence-base_for_harm_reduction_approaches_to_drug_use.
- IFSW. 2014. *Global Definition Of Social Work* [online] Rheinfelden. IFSW. [19.12.2022] Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.
- IHRA, 2010. *Co je „harm-reduction“? Stanovisko mezinárodní asociace pro harm reduction (IHRA)* [Online]. Londýn: IHRA. [18.3.2022] Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/file/438/046-co-je-harm-reduction.pdf>
- JABŮRKOVÁ, V. 2008. Základní činnosti terénního pracovníka. In JANOUŠKOVÁ, K. NEDĚLNÍKOVÁ, D. Profesní dovednosti terénních pracovníků: Sborník studijních textů pro terénní pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 327-352.
- JANEBOVÁ, R. 2021. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- KLÍMA, P. JEDLIČKA, R. 2009. Sociálně pedagogická práce s dětmi a mládeží v tíživých životních situacích v nízkoprahovém kontextu. In KLÍMA, P. HERZOG, A. KUNC, S. et al. *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: ČAS. 11-20.
- KODYMOVÁ, P. 2018. Propojení americké a československé sociální práce na území Čech v letech 1918-1936 prostřednictvím aktivit Alice Masarykové. *Sociální Práce/ Sociální práce*, 18(5), 19-34.
- MATOUŠEK O., 2003, *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- MENDES, P. 2009. Tracing the origins of critical social work. In ALLAN, J. BRISKMAN, L. PEASE, B. *Critical Social Work: Theories and Practices For a Socially Just World*. Crows Nest: Allen a Unwin. 17-29.
- MULLALY, B. 1997. *Structural Social Work*. Toronto: Oxford Univ. Press Canada.
- NAVRÁTIL P., 2000, *Úvod do teorií a metod sociální práce*, Brno, Národní centrum pro rodinu.
- NEPUSTIL, P GEREGOVÁ, M. 2020. *Bez podmínek: metody psychosociální podpory pro lidi užívající drogy*. Brno: Masarykova univerzita
- OCHRANA, F. 2019. *Metodologie, metody a metodika vědeckého výzkumu*. Praha: Karolinum.
- PAVLISKOVÁ, K. 2008. Základy strukturované práce s uživatelem. In JANOUŠKOVÁ, K. NEDĚLNÍKOVÁ, D. Profesní dovednosti terénních pracovníků: Sborník studijních textů pro terénní pracovníky. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 251-269.
- PAYNE, M. 2014. *Modern Social Work Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- PODZIMEK, K. ZAJÍČEK, M. 2015. Proč a jak pracovat s uživateli konopných drog v terénním programu. In KOTOVÁ, H. KREBS, M. STRNAD, M. et Al. *Streetwork! Dobrá praxe*. Praha: ČAS. 57-63.
- REICHEL, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- RHODES, T. 1999. *Terénní práce s uživateli drog: zásady a praxe*. Boskovice: Albert.
- ROGOWSKI, S. 2013. *Critical Social Work with Children and Families: Theory, Context and Practice*, Bristol: Policy Press.
- SEBERA, M. 2012. *Vybrané kapitoly z metodologie*. [online] Brno: Masarykova Univerzita. [4.5.2022] Dostupné z: https://publi.cz/books/54/index.html?secured=false#Impresum_
- SOBIHARDOVÁ, Martina. *Motivační rozhovory I [Přednáška]*. Brno: IES. 3.11.2022.
- STANÍČEK, J. HRDINA, P. 2009. Východiska a principy terénních programů pro uživatele drog. In KLÍMA, P., HERZOG, A. KUNC, S. et al. *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: ČAS. 223-230.
- STEPNEY, P. 2019. Empowerment ideas in social work. In PAYNE, M. REITH-HALL, E. *The Routledge Handbook of Social Work Theory*. New York: Routledge. 331-339.
- TEW, J. 2006. Understanding Power and Powerlessness : Towards a Framework for Emancipatory Practice in Social Work. *Journal of Social Work*. 6(1). 33-51.
- TROUSIL, M. JAŠÍKOVÁ, V. 2015. *Úvod do tvorby odborných prací*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- VAUGHAN, D. 2014. Analogy, Cases and Comparative Social Organization. In SWEDBERG, R. *Theorizing in social science: The Context of Discovery*. Stanford: Stanford University Press. 61-84.
- ZIMERMANNOVÁ, M. 2009. Terénní sociální práce. In KLÍMA, P. HERZOG, A. KUNC, S. et al. *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: ČAS. 307-315.

Grafy:

- DOMINELLI, L. 2002. *Anti-Opressive Social Work Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.